

TANZİMAT DEVRİ SONRASI MİLLİYETLERİN OLUŞMASI

*Türkan YÜCEL
**Mehmet AKIN
***İbrahim ÇETİN
****Metin YÜKSEK
*****Ekrem YILMAZ
*****Mustafa Ertan BOZKIR

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Makale Gönderme Tarihi :15.12.2023
Makale Kabul Tarihi :19.01.2024
Atıf Bilgisi:

Türkan Yücel, Mehmet Akın, İbrahim Çetin, Metin Yüksek, Ekrem Yılmaz, Mustafa Ertan Bozkır, “Tanzimat Devri Sonrası Milliyetlerin Oluşması”, *International Journal Of Eastern Mediterranean Studies*, Year: 2, Vol: 2, Issue: 1, 2024, ss. 330-365

Özet

Bünyesindeki gayrimüslim unsurları cemaatler şeklinde sınıflandırarak millet sistemi denilen bir teşkilat ile yöneten Osmanlı Devleti, 1789 Fransız İhtilali’nden sonra bu yönetim şeklinin hantallaşması nedeniyle, tebaa arasında eşitliği sağlamaya yönelik yeni bir yönetim şekli kurmaya çalıştı. Ancak bu tarihlerde gerek Ruslar ve gerekse Balkanlarda çıkarları olan diğer milletler tarafından yürütülen ayrılıkçı faaliyetler öncelikli olarak Balkanlarda yaşayan gayrimüslim Osmanlı vatandaşları arasında ilgi görmüştür. Tanzimat Fermanı’nın getirmiş olduğu yeni haklar İslahat Fermanı ile geliştirildikten sonra bu gayrimüslim unsurlar Osmanlı toplumu içerisindeki farklılıklarını ortaya koymaya yönelik çeşitli girişimlerde bulundular ve Batı dünyasının da desteğini alarak millileşme yolunda yeni bir mücadele başlattılar. Nizamnâmeler hazırlanarak, kendi millî kimliklerini elde etmeye çalışan bu topluluklar, Osmanlı Devleti’yle olan mücadelelerinde başarı kazandıktan kısa bir süre sonra bu defa kendi aralarındaki farklılıklarını ortaya çıkaracak adımlar atarak, bu defa da Rumlaştırılmaya karşı tepkilerini ortaya koyarak bir taraftan Ortodoks Rum Patrikhanesi ile çatışırken, diğer taraftan da kendi kiliselerini oluşturmak suretiyle, cemaatlerini en geniş sınırlara taşıma gayreti içerisinde oldular.

Osmanlı Devleti ise unsurları arasında başlayan bu mücadeleyi durdurmak adına bir şey yapabilecek durumda değildi. Bu sebeple yüzyıllardır beslediği Ortodoks Rum Patrikliği’nin tüm tepkilerine rağmen, bütün unsurların kendi kiliselerine sahip olabilmemesinin önünü açmak ve aralarında problem olan cemaat, kilise ve mektep meselesini kendi eliyle ayıklayarak, kansız bir şekilde sonuçlandırarak yeni bir yol bulmayı denedi. Tek çıkar yol —Kilise ve Mektepler Kanununun çıkarmak idi ve öyle de yapıldı. İhtihat ve Terakki Parti yönetimi iyi niyetli olarak çıkardığı bu kanun sebebiyle Rumeli ve Balkanlarda kazandığı dostlardan daha fazla düşman sahibi oldu. Bu kanun her ne kadar Türk tarafının elini güçlendirmek amacıyla yapılmış olsa da, kısa bir zaman sonra bu unsurların aralarındaki meseleleri çözümlenmiştir. Ancak bu defa kanundan faydalanan unsurlar, Osmanlı Devleti’ni parçalamak ve birbirlerine verecekleri destekler sayesinde kendi bağımsızlıklarını elde etmelerini sağlayacak yeni bir çatışma alanı ortaya çıkararak, devletin Rumeli’deki varlığını sonlandıracak adımlar atılmasını sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Millet Sistemi, Tanzimat, Patrikhane, Eksarhlık, Kilise ve Mektepler Kanunu.

* Öğretmen, Çekmece şehit Türkmen ortaokulu, turkanyucel02@gmail.com, Orcid no: 0000-0003-3841-7699

** Müdür Yardımcısı, Sümerler Ortaokulu, mehmet_akin75@hotmail.com, Orcid no:0000-0002-5060-9469

*** Müdür, Beşler Anaokulu, cetinmailbox@gmail.com, Orcid No: 0009-0008-1768-1398

**** Müdürü, Türkan Mehmet Akcan Ortaokulu, metin.yukse27@gmail.com, Orcid No: 0009-0000-2794-7155

***** Gaziantep Türk Telekom Anadolu Lisesi, aykekrem@gmail.com, Orcid No: 0009-0005-6556-5920

***** Müdür, Çekmece Şehit Türkmen Ortaokulu, ertanbozkir196@hotmail.com, Orcid no: 0000-0003-3140-7391

Abstract

The Ottoman Empire who managed non-muslim elements within its territory by classifying them as congregations called nation system, after 1789 the French Revolution, due to cumbersome of this regime, tried to establish a new form of government with which it aimed to provide the equality between the vassals. However, both separatist activities carried out by the Russians and the other nations of Balkans drew attention of non-Muslim Ottoman citizens as a priority. After the new rights brought about by Tanzimat Edict and developed with Reform Edict these non-Turkish elements made many attempts to put forth their social diversities and they started a new struggle to get nationalize by gaining the support of the Western world. Trying to get their own national identities by preparing regulations, a short time later than the success against the Ottoman State, these societies, took some steps to reveal the differences between them, in this case, they were in an endeavor to carry the widest limits while resisting against the Greek assimilation and clashed with Greek Orthodox Patriarchate by creating their own churches.

The Ottoman Empire was not under the conditions to stop this struggle. In order to make its best, despite of the all responses of Greek Orthodox Patriarchate, a new way was searched to clear the way for opening their own churches and to finalize- church, congregation and school- conflict between these communities in a bloodless way. The one and only way of this was to legislate "Church and Schools Actl and then it was done so. Because of this law, brought in good faith by Committee of Union and Progress Party government, they gained more enemies than friends in the Balkans and in Rumelia. This law, although made in order to strengthen the hands of the Turkish side, though, after a short time it solved the issues between these elements. But this time, the elements benefiting from the law, ensured to taking steps which would gave an end the Ottoman existence in Rumelia by bringing out a new field of conflict and to break down the Ottoman Empire and provide them to gain their own independences through the supports given to each other.

Keywords: Nations System, Reform, Patriarchate, Exarchate, Church and School of Law.

Giriş

Osmanlı Devleti, Balkanlar'da egemenliğini kurarken kendi yetkilerini yalnızca yönetim, maliye ve askerlikle sınırlamış, adalet, eğitim vb. hizmetlerin yürütülmesini, din esasına dayalı milletlerin düzenlenmesine bırakmıştı. Bu sebeple hiçbir zaman Balkan halklarının etnik kimliklerine müdahale etmediler. Balkan Hıristiyanları arasında ortak bir kimlik olan slavlık, Ortodoks-Rum inanç etrafında biçimlenmişti. XIX. yüzyıl başlarında etnik kökenleri farklı Balkan ulusları Ortodoks Rumluğun hegemonyasından kurtularak kendi öz sınırlarını çizmek isteyeceklerdi. Yüzyılın değişen şartları da artık bu durumu zorunlu hale getiriyordu. Balkan topluluklarını yüzyıllarca barış ortamında tutan *Millet Sistemi*, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortadan kalkmaya ve yerini milli kimliklere bırakmaya başlamıştı. Osmanlılar açısından bakıldığında bu tarihten sonra ümmet/millet anlayışı yavaş yavaş terkedilmeye ve yerini Osmanlı vatandaşlığı kavramına bırakmaya başladığı görülmektedir. Ancak bu Osmanlı vatandaşlığı kavramı millet nizamnamelerinin oluşturulmasıyla, yeni milli kimliklerinin önünü açmış oldu. Kısa bir süre sonra vatandaşlık kavramı, bir kimlik bunalımını ortaya çıkardı ve kim, kimin vatandaşı olmalı veya olmamalı probleminin doğmasına sebep oldu. Bu karmaşa kısa zaman içinde dinsel bir dürtüye bürünerek, Balkan uluslarını önce uzun zamandan beri asimile etmeye

çalışan Ortodoks Rum hükümlerliğiyle, ardından da Osmanlı Devleti ile mücadeleye sürükleyen yeni bir sürecin de başlangıcı oldu.

Bulgar Milli Kimliğinin Oluşumu

Sultan II. Mehmet'in millet nizamı içinde, Ortodoks Patrikhanesine bağlı olarak yaşayan Bulgarlar XVIII. Yüzyıla kadar pek bilinmiyordu¹. Bu döneme kadar Ortodokslar içinde hâkimiyet etnik kökenleri itibariyle Rum, Ulah, Arnavut ve latinlerin elindeydi². Fener Rum Patrikhanesine tanınan imtiyazlardan yararlanan Rumlar, ticarete gelişmişlerdi. Gümrük mültezimliği, Ordu mütehairliği ve tüccarlık sayesinde zenginleşen Fenerli Rumlar, Osmanlı politik hayatı içinde de söz sahibi olmak istiyorlardı. Divan-ı Hümayun tercümanlığı vasıtasıyla bu isteklerinin bir kısmını elde ettiler. Rumlar'ın devlet içinde aldıkları görevler zamanla artmaya başladı. 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Boğdan Beyliği görevi de Rumlar'a verildi. 1821'e kadar Eflak ve Boğdan Beylikleri görevi Rumlar'ın uhdesinde kaldı. Rumlar bu makamları kendileri için kullandılar. Halka büyük zulümler yaptılar. Yüklü hediyeler vererek satın aldıkları makamlar vasıtasıyla topladıkları vergilerle özellikle Ortodoks kilisesine bağlı halkı bunaltılar³. Giderek zenginleşen Rumlar Büyük Bizans hayalini yeniden dillendirmeye başladılar. Bu hayal, patrikhane çatısı altındaki Bulgarları ve diğer milletleri Rumların asimile politikasına maruz bırakmıştır⁴. Bulgaristan'a yönelik ticarete de hâkim olmaları onlara Rumlaştırma siyasetinde büyük kolaylıklar sağlamıştı⁵. Büyük şehirlerin Türkler ve Yunanlıların elinde olması, Bulgarların gelişmemiş ücra yerlerde kalmasına ve bir millet oluşturmalarına daima engel oluyordu. Bu durum Bulgarların eğitim alanında da oldukça geri kalmasına sebep olmuştur. Bulgar topraklarında bulunan kilise ve mekteplerde dini ağırlıklı eğitim verilmekte idi ki, bu dini makamlar doğrudan Fener Rum Patrikhanesine bağlıydı. Tüm önemli makam ve mevkiler Rumlar'ın elinde idi. 1394'te Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Bulgar patrikliği lağvolunmuş ve İstanbul Rum Patrikliğine ilhak edilmişti⁶. Fakat Bulgarlar o tarihten itibaren Ohrida Başpiskoposluğu'nun varlığını muhafaza etmeyi başarmışlardı. Fener Rum Patrikhanesi Rum ideolojisi önünde engel olarak gördüğü patriklikleri bir bir ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Bunun için 1767'de

¹ Halil İncalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul:1992, s.17.

² Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, İstanbul: 2001, s. 50

³ Adanır, a.g.e, s.51

⁴ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*. İstanbul: 1996, s.17; İncalcık, a.g.e, 1992, s.17-18

⁵ Halil İncalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık (1992), s.18

⁶ M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara:1992, s.49

tehdit olarak gördüğü Ohrida Başpiskoposluğu da kaldırmıştı. Bu hareket Rum din adamlarının söz sahibi olduğu patrikhanenin, muhtelif etnik unsurlardan meydana gelen Osmanlı Hıristiyan Ortodoks tebaasını, bilhassa Bulgar Ortodoks ahalisini Rumlaştırma gayretini daha da keskinleştirmişti⁷. Bu politika İstanbul patriğinin 1800’lerde, metropolitlere gönderdiği bir genelgede ifade ediliyordu. Genelge de patrik, Bulgar okul ve kiliselerinin kapatılmasını ve kilise ve mekteplerde sadece Rumca eserlerin okutulmasını istiyordu⁸. Böylece patrikhane, Bulgar halk arasındaki milli bağları tamamen koparmak istiyordu. Nitekim Yunan mekteplerinde yetişmiş, gençler artık kendilerini Bulgar saymaktan utanır olmuşlardı. Bulgar; kaba, tahsilsiz köylü anlamına geliyordu. İbadet dili olarak Rumca’yı kullanan Bulgarlar ise kendilerini Fener Rum Patrikhanesine ait hissediyorlardı.

Yunanlıların gerek kültürel gerekse ekonomik baskısı altında yaşayan Bulgar’ın milli uyanışı ancak 18. yüzyıl sonlarında gerçekleşebilmişti. Küçük sanayi kuruluşları ile gelişmeye başlayan Bulgarlar zamanla ticaret ve diğer sanayi alanının da gelişmeye başladı. Rum kilisesi tarafından tavsiye edilerek tayin edilen beylerin yönetiminde toprak sahibi olma hakkı bile ellerinden alınmış olan Bulgarlar, bu tarihten sonra ancak “ortakçı” olarak tarımdaki yerini alabilmişti. Ticaret sahasında gelişen Bulgarlar dış ticarete Rumların sahip olduğu ayrıcalıklardan yararlanabilmek için Rumlarla işbirliği yoluna başvuracaklardı⁹. Böylece Rum esnaf, tüccar ve çiftçisinin yanında çalışarak zenginleşen yeni bir Bulgar orta sınıf ortaya çıkmaya başladı. 19. Yüzyılın ilk yarısında Bulgaristan’da dokuma, ham ipek gibi zanaatlar ve gülyağı üretimi gibi faaliyetler gelişmeye başladı. Üretimin artmaya başlaması köyden kente göçü de beraberinde getirdi. Böylece Bulgarlar da şehirleşmenin getirdiği fırsatları kullanarak, kültürel ve eğitsel çalışmalara hız verdiler¹⁰. Bu yeni Bulgar sınıfı eğitime önem vererek çocuklarını eğitim için Avrupa’ya gönderdiler. Bu şekilde oluşan Bulgar aydın sınıfın etnik kimlik arayışı onları Osmanlılıktan ziyade Sırp ve Ruslar gibi slav milletlerin hizmetine girmeye sevk etti¹¹.

Refah düzeyi gelişen Bulgarlar milli kimlik arayışına giriştiler ve kimlik konusunda ilk hareketlenme din adamlarından geldi. Bir papaz olan Paisiy Hilendarski, 1762’de “Slav Bulgar Tarihi” adlı bir kitap kaleme aldı. Bu kitap unutulmuş Bulgar milli değerlerini yeniden anlatan ilk kitap oldu. Papaz, Paisiy bu kitapta Bulgar tarihinin güçlü dönemlerini anlatarak,

⁷ Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, s.49

⁸ İnalçık, a.g.e, 1992, s.18-19 - Şentürk, a.g.e, s.51-52

⁹ Aydın, a.g.e, s.18.

¹⁰ Adanır, a.g.e, s.63-65

Bulgarları kendi milli kimliklerine sahip çıkmaya çağırıyordu. Bu çağrı Bulgar milliyetçiliğinin ilk kıvılcımı oldu¹².

Paisiy'in başlattığı bu kıvılcım zamanla Bulgar milli kimliğine dönüşmeye başladı. Artık, Bulgarlar Rum Patriğin her emrini kayıtsız şartsız yerine getirmiyorlardı. Patrikhanenin, Bulgar kilise ve mekteplerini kapattırma emrine rağmen Bulgar okullarının sayısı her geçen gün artmakta idi. Okul sayısı artmış olmasına rağmen, Bulgarlar arasında modern eğitimin temelleri ancak 1835 yılında başlatılan eğitim reformu ile atılabildi. Bu yeni eğitim kurumlarında yetişen başarılı öğrenciler Bulgar burjuvazisi tarafından maddi olarak desteklenerek¹³ başta Rusya olmak üzere Almanya, Avusturya ve Fransa'daki üniversitelere gönderildiler¹⁴. Bu milli hareket kısa sürede basın hayatında da kendini gösterdi. Mesela XVII. yüzyıla kadar Bulgarca sadece 3 dini kitap basılmış iken¹⁵ bu sayı XIX. yüzyılda ortalama 43'e ulaşmıştı¹⁶. Bu gelişmeyle Bulgar burjuvazisinin rolü çok büyüktür¹⁷.

Bulgarlar arasında başlayan bu milli hareket Rum Patrikhanesinin asimile politikasına karşı idi¹⁸. Yani Bulgarlar arasında başlayan milli mücadele başlangıç yıllarında hükümete karşı gerçekleşmemiştir. Türk yönetimine karşı meydana gelen ilk direniş ise doğrudan payitahta değil vergi konusu yüzünden yerel yönetimlere karşı olmuştu. Bu direnişin ilk örneği 1841 yılında Niş'te meydana gelmişti¹⁹.

Milli Bulgar Kilisesinin Açılması

Eğitim ve kültürel alanda önemli ilerleme sağlayan ve milli değerlerini ön plana çıkarmaya başlayan Bulgarlar'ın patrikhaneden iki önemli isteği vardı²⁰ Birincisi ibadetlerini, ikincisi eğitimlerini kendi dillerinde yapmaktı. Bu istekleri kabul etmek patrikhanenin Rumlaştırma politikasının sonu anlamına gelmekte idi. Nitekim patrikhane bu isteklere karşı çıktı. Bu da Bulgar'ı amaçları ve istekleri doğrultusunda mücadeleye devam etmekten vazgeçirmedi. Hatta mücadelelerine daha sıkı sıkıya bağlandılar. Her millet gibi kendi dillerinde ibadet edebilecekleri milli bir kilise oluşturmak istiyorlardı. Yıllarca Rum Ortodoks

¹¹ Adanır, *a.g.e*, s.65

¹² Aydın, *a.g.e*, s.19-22.- İnalçık, *a.g.e*, 1992 s.20

¹³ İnalçık, *a.g.e*, 1992 s.20

¹⁴ Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, s.47

¹⁵ İnalçık, *a.g.e*, 1992 s.18

¹⁶ Aydın, *a.g.e*, s.27

¹⁷ İnalçık, *a.g.e*, 1992 s.21

¹⁸ Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, s.45

¹⁹ İnalçık, *a.g.e*, 1992 s.28-33

²⁰ Adanır, *a.g.e*, s.66

kilisesi hegemonyasında yaşayan Bulgarlar milletleşme için kilisenin önemini fark etmişlerdi. Çünkü diğer Hıristiyan Balkan milletleri gibi, Bulgarlar arasında ortaya çıkan milliyetçilik cereyanının esasını da din teşkil ediyordu²¹. Bulgar Kilisesinin oluşturulması için mücadele edenlerin başında Neofit Bozveli adlı bir Bulgar gelmekteydi. Bozveli daha 1839 yılında, İstanbul'da yaşayan Bulgarları, Rum Patrikhanesinin boyunduruğundan kurtarmak için çalışmaya başlamıştı. Bu sebeple Bozveli, patrikhane tarafından sürgün edildi. 1845 yılında İstanbul'a tekrar dönen Bozveli bu kez, patrikhanenin Bulgarlar üzerinde uyguladığı asimile politikasını hükümete şikâyet etti. Bu şikâyeti papaz İlarion Makariopolski'nin Mustafa Reşit Paşa'ya vermiş olduğu başka bir yazı takip etti. Bu yazıda Bulgarlar Rum lisanını anlayamadıkları için Bulgarca bilen papaza ve Bulgarca ayin yapabilecekleri birkaç kiliseye ihtiyaçları olduğunu belirtiyorlardı. Aynı zaman da Bulgarlar'ın da Rum kilisesinden farklı bir cemaat olarak tanınmalarını istiyorlardı²². Bu talepler patrikhane tarafında hoş karşılanmadı, çeşitli suçlamalarla bu iki papaz, Aynaroz'a sürgün edildi²³.

Osmanlı Devleti, merkezi yönetimin zayıflamasını istemiyordu. Tebbayı oluşturan muhtelif unsurlar yüzyıllarca Fener Rum Patrikhanesi'nin yardımıyla kontrol altında tutulmuştu. Şimdi yaşanan bu gelişmelerden dolayı patrikhane ile ters düşmek istemese de patrikhanenin çok güçlenmesi de işine gelmiyordu. Bu sebeple gayrimüslim unsurlar arasında ince bir politika izlenmesi gerekiyordu.

Bulgarlar 1847'de bağımsız bir Bulgar kilisesi için Fener Rum Patrikhanesine başvuruda bulundular. Bu isteğe karşı çıkan patrik, Bulgarlar'ın Samatya'daki Aya Nikola, Galata'daki Aya Sotiri ve Meryem Ana Rum kiliselerinde serbestçe ibadet yapabileceklerini bildirdi. Bulgarlar'ın kararlı duruşu Ortodoks camiayı tedirgin etmeye başladı. Tüm karşı görüşlere rağmen bağımsız bir kilise isteyen Bulgarlar gereken izini Patrik II. Antimos'tan almayı başardılar. Stefan Bogaridi'nin İstanbul'daki konağının altı bu amaca uygun olarak düzenlendi. Dini ayinlerinde Rum Patrikhanesinin baskısından kurtulmaya çalışan Bulgarlar, bir papazevi yapımı için hükümete başvurular, talepleri şeriata uygun olmasa da²⁴ olumlu görülerek gereken izin 9 Ekim 1849'da verildi. Böylece bağımsız Bulgar Kilisesi'nin ilk adımı atılmış oldu²⁵.

Bulgarların millileşme yolunda elde ettikleri her başarı halkın milli duygularının

²¹ Şentürk, *a.g.e.*, s.47

²² Bozkurt, 1996. *a.g.e.*, s.190.

²³ Aydın, *a.g.e.*, s.70-71.

²⁴ Şentürk, *a.g.e.*, s.216

artarak güçlenmesine ve Rum papazlarına olan tepkilerinin daha da şiddetlenmesine sebep oluyordu. Tanzimat devri ve sonrasında millet sisteminde meydana gelen aşınmalar Ortodoks din adamlarının etkisinin kırılmasına sağlamıştı. Rum papazların baskılarından bıkan ve fermanın sağladığı serbestlik ortamından cesaret alan Bulgarlar, 1856 yazında, taleplerini içeren ve 6.400.000 Bulgar'ı temsil eden dilekçeyi padişaha sundular²⁶. Bulgarlar bu dilekçe ile kilise aidatlarına karşı çıkmaktaydılar. Artık kendi ibadethanelerine sahip olmak, dini liderlerini seçmek ve kendi dillerinde ibadet edebilmek ve yaşadıkları bölgelerde Bulgar papazların görev yapmasını istiyorlardı²⁷. Bulgarlar'ın bu talepleri patrikhanenin pek hoşuna gitmemiş olsa da dengeyi sağlamak zorunda idi. Nitekim patrikhane 5 Ekim 1858'de Bulgar İlarion Makariopolski'yi İstanbul'daki Bulgar kilisesine piskopos olarak atamak zorunda kaldı. Bu atama Bulgarlar arasında büyük sevinç ile karşılandı. Ancak Bulgarlar'ın dini merasimlerini kendi milli ibadethaneleri olarak hazırladıkları papazevinde yapmaları patrikhaneyi kızdırdı. Papazevi kapatılarak tüm Bulgar papazlar, Patrik Kirilos tarafından aforoz edildi. Bu olay, Rum ve Bulgar din adamlarının ilişkilerinin gerilmesine ve hatta Piskopos İlarion Makariopolski'nin istifasına neden oldu. İki taraf arasında gerilen ilişkiler üzerine bazı Bulgarlar patrikhane ile tüm ilişkilerini kestiklerini, hatta gerekirse mezhep değiştirerek Katolikliğe geçebileceklerini bildirdiler²⁸. Patrikhanenin baskısından kurtulmak isteyen Bulgarlar, 3 Nisan 1860 paskalya ayını sırasında tepkilerini ortaya koydular. Usul üzerine ayinde patrik adına yapılan övgüyü, padişah adına yaptılar²⁹. Ruslar tarafından desteklenen Ortodoks Bulgarlar bu olaylardan birkaç gün sonra İstanbul'da Rusya Sefareti önünde toplanarak, Rus Çarı şerefine dua ve ilahiler okudular³⁰. Yine İlarion Makariopolski, patrikhaneyi tanımadığını açıkça ilan etti ve ikibinden fazla Bulgar ile 1860 yılında Katolik Ermeni Başpiskoposu Andon'a başvurarak şartları kabul edilmesi halinde mezhep değiştireceklerini bildirdiler. İstekleri Ortodoks Kilisesi'nden istediklerinden farksızdı. İbadetlerini ve eğitimlerini kendi dillerinde yapmak, kendi din adamlarını kendileri seçmek istiyorlardı³¹. Tüm bu gelişmeler Rum Patriki'nin istifasına neden oldu. Bulgarların bu tarz hareketleri Ortodoks ruhban sınıfını sorunun çözümüne yönelik bazı kararlar almaya sevketmiş ise de Patrikhanenin, Bulgarların gözündeki inandırıcılığı kalmamıştı. Fakat hükümet

²⁵ Aydın, *a.g.e.*, s.71-72

²⁶ Adanır, *a.g.e.*, s.69

²⁷ Aydın, *a.g.e.*, s.73.

²⁸ Aydın, *a.g.e.*, s.73-74.

²⁹ Aydın, *a.g.e.*, s.74

³⁰ Şentürk, *a.g.e.*, s.217

nezdinde patrikhane halen güçlüydü. Nitekim piskopos İlarion patrikhanenin nüfuzu ağır basınca Kütahya'ya sürgüne gönderilmişti.

Osmanlı Hükümeti ise Rum patrikhanesinin gücünün kırılmasını istiyordu. Bu nedenle el altından Bulgar Kilisesinin ayrılmasını desteklemeye devam etti³². İstifa eden patrik yerine göreve başlayan yeni patrik II. Yovakim, bundan sonra yapılması gerekenler için Bulgarlar'a ne istediklerini sordu. Bulgarlar isteklerini yedi madde olarak sıraladılar. Bu isteklerin başında dini muhtariyet geliyordu. Bulgarlar kendi din adamlarını kendileri seçmek istiyordu³³. Bu şekilde sıkıştırılan patrik II. Yovakim, büyük bir sinod topladı. Antakya ve Kudüs patrikleri, iki eski İstanbul patriği ve 21 piskopos bu toplantıya katıldı. Sinod da Bulgarlarla patrikhane arasındaki ilişkileri düzenleyen ilkelerin saptandığı bir belge hazırlandı. Buna göre³⁴;

- a- Bütün Bulgar piskoposluk bölgelerinde Bulgar din adamları seçilecektir.
- b- Bir Bulgar piskoposluğu boşaldığında, patriklik Bulgarlar'ın adayını dikkate alacaktır.
- c- Bulgar okullarında eğitim dili Bulgarca olacaktır.
- d- Bulgar piskoposluklarında ibadet dili Bulgarca olacaktır.
- e- Bulgar Metropolitleri ve Piskoposlarının gelirleri belirlenecektir.

Sinodun uzlaşma önerileri Bulgarlar tarafından yeterli görülmeyerek reddedildi. Bunun üzerine 1861 yılında yeni öneriler getirdiler;

- a- Bulgar halkı nüfusu oranında patrik seçimine katılması,
- b- Kutsal Sinod üyeleri yarı yarıya Rum ve Bulgarlar'dan oluşması,
- c- Kutsal Sinodun Bulgar üyeleri, bu amaçla seçilmiş kilise dışından üyelerle bir karma komisyon oluşturmalı ve bu komisyon Bulgar halkının dünyevi meselelerini düzenlemeli,
- d- Karışık piskoposluk bölgelerinde piskopos, halkın çoğunluğunu teşkil eden millet tarafından seçilmeli.

Bu karşılıklı öneriler Bulgar ve Rum kiliseleri arasında on yıl süren sorun çözme sürecini başlattı. Bu on yıl sürecinde artık olay bağımsız kurulacak Bulgar kilisesi sorunu olmaktan çıkmıştı. Sorun artık bağımsız Bulgar kilisesi'nin hangi politik ve dini yetkilerinin olacağı, nüfuz bölgelerinin hangi coğrafi sınırlar olacağıydı³⁵. Patriklik sadece Balkan Dağları'nın kuzeyindeki piskoposluk bölgelerindeki kiliseleri tanımaya hazırlanıyordu.

³¹ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (2001), s.72

³² Aydın, *a.g.e.*, s.74-75

³³ Şentürk, *a.g.e.*, s.218

³⁴ Adanır, *a.g.e.*, s.73

Bulgarlar ise kiliselerinin yetki bölgesinin toprak sınırlamasına tabi olmamasında diretiyordu. Yine Bulgarlar Bulgaristan dışında dağınık şekilde, özellikle Trakya ve Makedonya’da kendi milli azınlıkları içinde millet statüsü talep ediyorlardı. Din ve mezhep sistemine göre örgütlenmiş Osmanlı millet sisteminde yer bulması mümkün olmayan Bulgarlar, kilise sorununu ulusal bir sorun haline getirerek gelecekteki devletleri için en geniş toprağa sahip olmayı amaçlıyordu³⁶. Bu nedenle Balkan Dağlarının kuzeyinde ki piskoposluk bölgesinin kilise sınırı olarak belirlenmesini kabul etmiyordu³⁷. Radikal Bulgarlar’a göre Bulgar için bağımsız Bulgar Kilisesi sorunu çözülmüştü. Onlara göre Makariopolski’nin 1860’dan sonra ayinlerinde patriğin ismini zikretmiyerek yerine padişahı koymasından bu yana Bağımsız bir Bulgar Kilisesinin varlığı kabul edilmekteydi³⁸.

Bulgar Eksarhanesi’nin Kurulması

Patrikhanenin baskısından bunalan Bulgarlar’ın mezhep değiştirmeleri, Bulgar sorununu Ortodoks dünyasının iç meselesi olmaktan çıkarmıştı. Katolik Fransa ve Avusturya’da artık sorunun içine girmeye başlamıştı. Bu durum en çok Ortodoks dünyasının parçalanmasını istemeyen Rusya’yı rahatsız etmişti. Katolik mezhebini kabul etmek, Bulgarlar’ı Fransa ve Avusturya’nın kucağına itecekti³⁹. Böyle bir ihtimali düşünmek istemeyen Rusya, Büyükelçi İgnatiev aracılığı ile bağımsız bir Bulgar kilisesi kurulmasını Türk hükümetinden istedi. Bu sırada bir grup Bulgar milliyetçisi, Ocak 1867’de Osmanlı padişahına başvurarak, padişahın Bulgar çarı olarak taç giymesini istediler, böylece otonom bir Bulgaristan ortaya çıkacaktı. Osmanlı Devleti böyle bir teklifi kabul edecek durumda olmasa da Bulgaristan ve Makedonya’da durumun ciddiyeti göz önüne alınarak yeni bir girişimde bulundu. 1868 Ekim’inde yeni bir nizamname hazırlanarak Bulgarlar’a yeni haklar tanındı. Bu nizamname şu hakları içermekteydi⁴⁰;

- a- Bulgarlar tüm imparatorlukta, kendi din adamlarını seçme ve işe alma hakkına sahiptirler.
- b- Çoğunluğu oluşturdukları karışık nüfuslu bölgelerde, Piskopos’u Bulgarlar belirleyecekti.

³⁵ Adanır, *a.g.e*, s.73

³⁶ Adanır, *a.g.e*, s.74

³⁷ Adanır, *a.g.e*, s.74

³⁸ Adanır, *a.g.e*, s.75

³⁹ Şentürk, *a.g.e*, s.220

⁴⁰ Adanır, *a.g.e*, s.75

c- İstanbul’da Bulgarlar’ın bir kilise başı bulunmalıdır. Bu kişi Bulgarlar’ın dini işleri ile ilgilenmelidir.

Hükümetin bu şekilde kilise sorunuyla ilgilenmesi patrikhanenin işlerine müdahale ve imtiyâzların ihlali olarak algılanmış olsa da Bulgarlar arasında sevinçle karşılandı. Patrik, Bulgar kilisesi sorununun çözümünü bir evrensel sinodun hakem kararına bırakmaya karar verdi⁴¹. Avrupa devletlerinin, özellikle Rusya’nın duruma daha fazla müdahale etmesini engellemek isteyen Türk hükümeti, soruna kesin çözüm getirmek amacıyla Bulgar halkın taleplerini dikkate alarak, 11 Mart 1870 yılında Bulgar Kilisesinin bağımsızlığını ilan eden⁴² “Eksarhlık Beratı” nı yayınladı. 11 maddeden oluşan berata göre;

“Bulgarlar’ın dini işlerinden eksarhane sorumlu olacaktı. Eksarhane de yeteri kadar din adamı bulunabilecek ve Eksarh, Bulgar Sinod’unun başkanı olacaktır. Diğer milletler gibi Bulgar milletinin de Bab-ı âlî tarafından onaylanacak bir nizamnamesi verilecekti. Nizamnameye göre, Eksarh seçimine Rum Patriği karışmayacaktır. Ancak kimin eksarh seçildiği patriğe bildirilecek, o da bunu tasdik edecektir. Seçilen eksarh padişah tarafından tasdik edilecektir. Eksarh ayinlerde usullere uygun olarak patriğin adını anacaktır. Bulgar eksarhının dini sorumluluk bölgeleri; Ruscuk, Silistire, Şumnu, Tirnova, Sofya, İvraca, Lofça, Vidin, Niş, Şehirköyü, Köstendil, Samakov, Vilisa, Varna, Ahyolu, Misivri, Süzebolu, Filipe ve İstanimaka şehirlerinden meydana gelecektir. Eksarh kendi dini sorumluluğu altındaki bölgelerle ilgili yerel yöneticilere ve padişaha danışabilecekti. Eksarhlığın yönetimi altında bulunan Rum Manastırları patrikhaneye ait olacaktı.”

Bulgarlar uzun mücadeleden sonra, Rum Patrikhanesinin asimilasyonundan büyük ölçüde kurtulmuşlardı⁴³. Böylece milli kimlik yolunda önemli bir adım atılmış oldu. Artık dini bağımsızlık sağlamak için Rum Patrikhanesi ile çatışan Bulgarlar’ın mücadelesi ikinci bir boyut kazanmaya başlamıştı. Beratın 10. Maddesinde belirtilen eksarhanenin yetki alanı genel olarak Balkan Dağlarının kuzeyi olarak belirtilmişti. Bu sınırlar Bulgarlar’ı Makedonya’nın dışında bırakmıştı. Ancak Makedonya’nın daha sonra Bulgar Eksarhanesi’nin yetki alanı sınırları içine girip girmeyeceği fermanda tam olarak belirtilmemişti. Onuncu maddeye göre; adı belirtilmeyen yerleşim yerleri için, Ortodoks nüfusun en az üçte ikisi Bulgar

⁴¹ Adanır, a.g.e, s.76

⁴² E.Reinhardt, Girit sorunu yüzünden Patrikhane ve Bulgarlar arasında uzlaşma söz konusu iken bu girişimi Babıali’nin uzlaşmayı engelleme adımı olarak değerlendiriyor. Bk. Adanır, a.g.e s.134

⁴³ Şentürk, a.g.e, s.221

Eksarhlığı'nın yetki alanı altına girmeye kararlaştırdığında, bu izin ayrıca verilecekti⁴⁴. Bulgar Eksarhanesi'nin Babıali tarafından tanınması, iddia edildiği gibi, Patrikhane-Bulgar çatışmasını ateşlemiş olsa da, Bulgar bağımsızlığına giden yolun önü de açılmış oldu. Böylece, Bulgarlar arasında, beş asırdır himayesinde yaşadıkları Osmanlı Devleti'nden koparacak milli bağımsızlık cereyanı da gelişmeye başlayacaktı.

Bulgar Eksarhanesinin kurulmasına, müsaade eden padişah fermanı ile Eksarhanenin yetki alanı çizilmiş ise de fermanın 10. maddesine dayanarak Bulgarlar sürekli olarak yetki alanlarını genişletmeye başladılar.

Bulgarlar'ın milli kimlik oluşturma yolundaki taleplerine her zaman patrikhane itiraz etmişti. 1870 yılında verilen fermanla Bulgar Eksarhanesi'nin resmen tanınması Patrikhanenin itirazına sebep oldu. Patrikhanenin itirazı sadece eksarhlığın kurulmasına değildi, aynı zamanda berat ile çizilen eksarhanenin sınırlarına itiraz ediyordu. Bu sınırlardan yukarıda bahsedildiği gibi Bulgarlardan memnun olmamıştı. Bu durum nüfus yapısı kozmopolit olan Makedonya için çatışma ve dehşetin hâkim olacağı yeni bir dönemi başlatıyordu. Bu çatışmada Ruslar Bulgarlar'ı desteklerken, İngilizler Patrikhane yanlısı tutum sergilediler⁴⁵. Sonuçta Makedonya Osmanlı Devleti'nin kanayan yarası durumuna geldi.

Bulgar Milli Eğitim Kurumlarının Kuruluşu

Bulgarlar'ın millileşme mücadelesinde istekleri sadece bağımsız kilise değildi, kilisenin yanında milli eğitim kurumlarına da sahip olmak istiyorlardı. XIX. yüzyıla gelinceye kadar Bulgar kilisesi gibi Bulgar eğitim kurumlarından söz etmek doğru olmaz. Bu döneme kadar Bulgarlar eğitimin önemini kavrayamamıştı. Tüm okullar kiliseye bağlı idi ve bu okullar da sadece dini eğitim yapıyordu. Eğitimin milli bilinci aşılamadaki rolünü fark etmiş olan Bulgarlar arasındada eğitimin baş destekçesi ve öncüsü ticaret sayesinde zenginleşen Bulgar burjuvazisi olmuştur. Bulgar tüccarlar maddi desteğin yanı sıra yurtdışından yeni fikirlerin de taşıyıcısı oldular⁴⁶. Bulgarlar kilise mücadelesine daha önce başlamış olsalar da, patrikhânenen bağımsız laik okula daha erken kavuştular. 1835 yılında Gabrova'da ilk Bulgar Okulu kuruldu⁴⁷. Başına da yukarıda kilise mücadelesinde adı geçen Neofit Bozveli getirildi. Patrikhanenin tüm yasaklamalarına rağmen Bulgar okullarının sayısı her geçen gün

⁴⁴ Adanır, a.g.e, s.77

⁴⁵ Bozkurt,1996,a.g.e, s.191

⁴⁶ Şentürk, a.g.e, s.59

⁴⁷ Adanır, a.g.e, s.67

artıyordu⁴⁸. Gabrova’da açılan okulun kurucuları ise Bulgar burjuvazisinin önde gelenleri idi. Bulgar burjuvazisi tarafından bu okuldan sonra Bulgarca eğitim veren okullar açılmaya devam edildi. Bulgarlar bu okullarda kilise cemaatlerine benzer okul cemaatleri oluşturarak, Yunan Ruhban sınıfının yönetiminden ve vasiliğinden kurtulmaya başladılar⁴⁹.

Bu okulların Bulgar milli uyanışına önemli katkıları olacaktı. Aslında Bulgaristan’da XIX. yüzyıl başlarında laik eğitim kurumları kurulmuştu. Ancak bunların başlarında Yunanlılar bulunduğu için bu okullar Rum ideolojisine hizmet ediyordu. Burada eğitim alan Bulgarlar, Yunanlılaşmış tabakadan geliyordu ve ya eğitim sürecinden sonra Yunan kültürüne hizmet etmeye başlıyordu. Bu okullar sayesinde Yunan kültürünün etkisinden kurtulmaya başlayan Bulgarlar, açılan bu okullara öğretmen yetiştirmek için diğer ülkelere öğrenci göndermeye başladılar. En çok talebe gönderilen ülke Rusya idi. Tabi ki Rus eğitiminden geçerek ülkesine dönen Bulgar genci Slav kültürüne hizmet etmeye başlıyordu⁵⁰.

Bulgar Prenslüğünün Kuruluşu ve Makedonya’ya Yönelik Faaliyetleri

Bulgar milli mücadelesi bağımsız kilise isteği ile ortaya çıkmıştı. 1870 Eksarhlık Beratı ile kiliseye kavuşan Bulgarlar bu sefer kiliseyi kullanarak tüm Bulgarlar’ı Eksarhane çatısı altında birleştirme mücadelesini başlattılar. Hatta bu mücadele zaman zaman Bulgar olmayanlara dahi sıçrayacaktı. Bulgarlar ile Fener Rum Patrikhanesi arasında yaşanan bu dini rekabet, dini bir meseleyi kısa sürede uluslararası bir mesele haline getirdi. Bu sorunun gelişmesinde dünyadaki siyasi gelişmelerin yanısıra, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu parçalanmaya meyilli durum da etkili oluyordu. XIX. yüzyıl boyunca yaşanan bu siyasi gelişmeler, yapılan ticaret antlaşmaları ve var olan kapitülasyon antlaşmaları Osmanlı ekonomisini iyice yıpratmıştı. Doğal olarak bu durum halka vergi olarak yansıyor ve bundan tüm Osmanlı tebaası gibi Balkan halkları da memnun değildi. Tüm bunların üzerine çıkan milli isyanlar Balkanlar’da tüm şiddetiyle devam etmekteydi. 1875 yazında Bosna ve Hersek’te, 1876’da Bulgaristan’da isyan çıktı. Bu isyanların çıkmasında rolleri olduğu bilinen, Avrupa devletleri ve bunlar arasında özellikle Rusya her fırsatta Balkanlar’da ıslahat yapılmasını istiyordu. Yeni Osmanlılar’a göre büyük güçlerin bu ıslahat talepleri ileride imparatorluğun bu bölgelerini kendi topraklarına katabilme çabasıydı. Yeni Osmanlılar;

⁴⁸ 1800 yılında 42’si köy 6’sı kasaba olmak üzere 48 Bulgar Okulu bulunurken bu sayı 1835 yılında 37’si kasaba, 168’i köylerde olmak üzere 205’e yükselmişti. Bk. Şentürk, *a.g.e.*, s.61.

⁴⁹ Adanır, *a.g.e.*, s.67

⁵⁰ Şentürk, *a.g.e.*, s.63

Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasını yanlış buluyordu. Özellikle sadece Hristiyan tebaa için yapılması istenen ıslahatları şiddetle kınıyorlardı. Islahat belli bir tebaa için değil tüm tebaa için olmalıydı⁵¹. Rusya Balkanlar'da Panslavizm'i gerçekleştirmek istiyordu. Balkanlar'daki Slav milletlerinin haklarını bahane ederek çıkarılan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Bulgarlar için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştu. Zaten Bulgar milliyetçileri arasında Bulgar Eksarhanesinin kuruluşu bağımsız Bulgar Devleti umudunu doğurmuştu. Bu beklenti içinde bulunan Bulgarlar savaşın gidişatını dikkatle takip ediyorlardı. Nitekim savaşın sonunda imzalanan Ayestefanos Antlaşması (1878) ile Tuna nehri'nden Ege Denizi'ne uzanan, Makedonya'nın büyük bir kısmını içine alan özerk Bulgar prensliği kuruluyordu. Ruslar bu bölgenin muhtar ve bağımsız olmasından ise Bulgaristan'a veya Yunanistan'a verilmesini istiyordu. Rusya, Makedonya'nın bölgeyi Ege Denizi'ne çıkış yolu olarak gören Avusturya'nın egemenliğine girmesinden çekiniyordu. Aksi takdir de Rusya'nın Akdeniz yolu tehlikeye girebilirdi⁵². Ancak Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde bu şekilde baskı kurmasını kabullenemeyen başta İngiltere olmak üzere diğer devletler, Ayestefanos Antlaşması üzerinde düzenleme yapmak amacıyla 1878 yılı Haziran'ında Berlin de yeni bir kongre topladılar. Berlin Kongresi ile Makedonya Osmanlı Devleti'ne iade edilerek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü sağlandı. Ayestefanos'ta kurulmaya çalışılan Bulgar Prensliği'nin kalan toprakları ikiye bölündü. Balkanlar'ın kuzeyinde Osmanlı'ya vergi veren bir Bulgar Prensliği, güneyinde ise içişlerinde serbest başında Hristiyan bir vali bulunan Doğu Rumeli vilayeti kuruldu⁵³. Bu oluşum, Bulgarlar'ın bağımsızlık heveslerini ertelenmiş olsa da Bulgar bağımsızlık hareketini ateşlemiştir⁵⁴. Bulgaristan'da sert protestolar meydana geldi. Berlin Antlaşmasına karşı oluşan Bulgar protesto hareketi, Kuzeydoğu Makedonya'da Kresna- Razlog isyanında kendini gösterdi. Bu isyan, Bulgar bağımsızlık hareketinin devamı niteliğindedir, tüm acı sonuçlara rağmen bu isyan Bulgarlar için büyük bir başarıydı. Bu durum Berlin Antlaşması'nı imzalayanlara çözülmesi gereken bir "Makedonya Sorunu" olduğunu göstermişti. Ayrıca bu isyandan sonra Bulgaristan'a kaçan Makedonlar, Bulgar Hükümeti ve Eksarhanesine, Makedonya'nın yazgısı ile ilgilenmeleri görevini sürekli hatırlattılar. Bulgar Hükümeti için bunun anlamı Makedonya'daki kilise ve mektep

⁵¹ Adanır, *a.g.e.*, s.80-84

⁵² Cansel Kaya, *Makedonya Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi*, İstanbul 2011, s.105

⁵³ Sina Akşin, *Osmanlı Tarihi*, 1997, s.161-163

⁵⁴ Fahir Armaoğlu, *19. yy. Siyasî Tarihi 1789-1914*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi (1997), s.583

mücadelesine daha fazla yoğunlaşması gerektiği idi⁵⁵. Eksarhlık fermanı ile Makedonya'nın dışına atılan Bulgarlar, Ayestefanos Antlaşması ile Makedonya'nın hâkimi durumuna geliyorlardı. Ancak emelleri Berlin Antlaşması ile engellenmiş olsa da artık Bulgarlar Eksarhlık fermanınının 10. maddesini kendilerine göre kullanmaya başlayacaklardı. Bundan sonra Bulgar hükümeti ve Eksarhlık, Rum nüfuzuna karşılık kilise ve okullar aracılığıyla, Rum asimilasyonunun son kaleleri olan güney ve doğu Makedonya'da Rumlar'a karşı kendi iddialarını gerçekleştirmek için yoğun çaba harcayacaklardı.

Berlin Antlaşması ve Bulgar Milli Devletini Kurma Çabaları

Berlin Antlaşması'ndan memnun kalmayan Bulgarlar bir müddet sonra sınırlarını genişletme mücadelesi içine gireceklerdi. Ayestefanos Antlaşması ile Rusya tarafından kendilerine verilen ancak Berlin Antlaşması ile Osmanlı'ya bağlı bırakılan Doğu Rumeli'de yeniden nüfuz tesis edebilmek için bu bölgedeki her türlü olaydan istifade yoluna gidilecekti. Rusya'da Bulgarlar'ın böyle bir girişimini destekliyordu. Doğu Rumeli'de ilk bunalım 1879'da meydana geldi. Rus askerlerinin bölgeden çekilmesi üzerine Osmanlı birliklerinin bölgeye girmesi Bulgar halk tarafından tepkiyle karşılandı. Bölgede tepki ve çatışma bir süre devam etti. 1885 yılında Bulgarlar Filibe'de bir ayaklanma başlatarak, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ait olduğunu ilan ettiler. Osmanlı Devleti bu sorunu uluslararası bir konferans ile çözmek istedi. Bu durum sadece Osmanlı Devleti'ni harekete geçirmemişti. Bu bölge de büyük bir Bulgar Devleti istemeyen Sırlar, Bulgar'a karşı savaş açtı. Arkasından Yunanlılar bu fırsattan yararlanarak Makedonya'yı kendi topraklarına katmak için teşebbüse geçti. Balkanlar'da meydana gelen bu galeyana büyük devletler taraftar değillerdi. Avrupa Devletleri Rusya'nın karşı olmasına rağmen İstanbul'da toplanan konferansta Bulgar Prensi Aleksandr v. Battenberg'i Doğu Rumeli valiliğine atadılar. Böylece özerk Bulgaristan Devleti resmen kurulmuş oldu⁵⁶.

Sırp Milli Kimliğinin Oluşması

Slav halklarından olan Sırlar, Balkanlara VI. ve VII. Yüzyılda geldi. Sırlar, IX. yüzyılda Ortodoks mezhebini kabul etti. Osmanlı Devleti, Balkan Yarımadası'na geçtiği zaman Balkan coğrafyasında en güçlü devlet Sırp Prensiği idi. Hatta Sırlar İstanbul'u ele geçirme girişiminde dahi bulunmuşlardı⁵⁷. Bizans Devleti, Sırlar'ın taciz etmelerine karşın

⁵⁵ Adanır, *a.g.e.*, s.93-95

⁵⁶ Rıfat Uçarol, *Siyasî Tarih 1789-1914*. İstanbul: Filiz Kitabevi (1995), s.295-297

⁵⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.271

Bulgarlarla birleşmek zorunda kaldı. Fakat ittifakın tarafları Köstendil’de Sırlara yenilince Balkanlar’da Sırp egemenliği başladı. Bundan sonra Sırp kralı bütün Balkanları yönetimi altına almak ve İstanbul’u ele geçirmek istiyordu. Dini açıdan bağımsız olabilmek için Peç şehrinde İstanbul’dan ayrı bir de patriklik kurdu. 1354 yılına gelindiğinde, Balkanlarda askeri ve ekonomik açıdan en büyük devlet ne Bizans, ne de Osmanlı Devleti’ydi. Bu dönemdeki en güçlü devlet, Stefan Duşan’ın Sırp Çarlığı’ydı. Fakat Stefan Duşan, 1355 yılında öldü ve oğulları arasında yaşanan taht mücadelesi sonucunda Duşan’ın imparatorluğu parçalandı. Bu durum, Osmanlı Devleti’nin işlerini kolaylaştırdı ve Osmanlı Devleti için Balkanlar’da daha hızlı ilerleme fırsatı doğdu⁵⁸. Sırlar’ın Makedonya üzerinde iddia ettikleri hak talepleri Stefan Duşan döneminde bu bölgede hâkimiyet kurmuş olmalarından ileri gelmektedir. Sırlar’ın tamamen Osmanlı yönetimine katılmaları Fatih Sultan Mehmet döneminde (8 Kasım1459) olmuştur⁵⁹.

Sırp toprakları Osmanlı yönetimine girdikten sonra Peç şehrindeki patrikhane Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’a bağlanmıştır. Sırp patriği artık Fener Rum Patrikhanesi’ne hizmet etmeye başlamıştır. Patriklik 1557’de Sokullu Mehmet Paşa tarafından yeniden açılmış ve patrik olarak kardeşi Milesevo’yu getirmiştir. Patrikliğin yetki alanı Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda gücünün artmasına paralel olarak sürekli genişlemiştir. Bu patriklik 1557’den itibaren, Buda, İpek, Segedin, Arad, Temeşvar ve Vrsac piskoposlarını atamaya başlamıştır. Sırp Patrikleri, padişah beratı ile kendilerine tanınan yetkiyi kullanıyorlardı. Beratla tanınan, dini, hukuki, medeni ve cezai meseleler de ahkâm ortaya koyabiliyorlardı. Patrikin ve diğer kilise önde gelenlerinin atamaları bu beratla meşruiyet kazanıyordu. Kiliseler’in kendilerine ait taşınmaz malları vardı. Vergilerini ödemek şartı ile bu malları artırabilme hakkına sahiptiler. Sırlar sahip oldukları bu hakları milli bilinci geliştirmek için kullanmaya başladılar. Bu gelişmeler, laik soylular, manastır görevlileri ve piskoposların bir araya gelmesiyle oluşan bir “*Ulusal Birlik*” ortaya çıkarmıştır. Narodno-Crkveni Sabor (Dini Halk Birliği) adı verilen topluluk kendi patriğini seçebilecek bir dini halk topluluğu idi. Sahip olduğu hakları sınırsız kullanan Peç Patrikliği neredeyse bir Sırp Devleti gibi görülmeye başlanmıştı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle maddi açıdan zor günler geçiren Peç Patrikhanesi, Fener Rum Patrikhanesi ile anlaşma yaparak zor günlerinde destek buldu. Ancak Fener Rum Patrikhanesi’nin otoritesi altına girerek

⁵⁸ Serap Toprak, “*XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*” Ankara, 2011, s.71

⁵⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 8. baskı, 1998, C.:2, s.20

saygınlığını kaybetmeye başladı. Fener Patrikliği Peç'e bir Rum olan I. Kallinakos'u patrik olarak atadı. Artık patrikhane üzerinde Rum etksi hâkim olmaya başlamıştı. Hatta ibadatte Slavca yerini Rumca'ya bıraktı⁶⁰. Osmanlı yönetiminde hiçbir asimile hareketine maruz kalmayan Sırlar'a dili ve dini baskı, Fener Rum Patrikhanesi'nden gelmeye başlamıştı.

XIX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olarak yönetilen Sırlar, patrikhaneye tanınan imtiyazlar sayesinde milli benliklerini kaybetmemişlerdi. 1789 Fransız ihtilalinden sonra bu durum Avusturya ve Rusya tarafından Balkanlar'daki emellerini gerçekleştirmek için kullanılmaya başlandı. Slav milliyetçiliği fikrini uyandırmaya çalıştılar. Özellikle Rusya "Panslavizm" politikasıyla, Slav milletlerinin koruyucusu rolünü üstlenmişti⁶¹. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bölgede önemli gelişmeler oldu. Bölgenin devlet merkezinden uzak olması, bölgenin Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile yaptığı savaşlarda savaş alanı olarak kullanılması ve devletin eski gücünü kaybetmiş olması nedeniyle bölgede huzur kalmamıştı. Bu durumdan yararlanan eşkıyalar ve ayanlar devlete karşı ayaklandılar. 1792 Osmanlı-Avusturya savaşından sonara, "dayı" ⁶²adı verilen yeniçeri liderleri bölgede kendi hâkimiyetlerini kurmaya başladılar. Sırbistan köylerini çiftlik yaparak hasıllattan pay aldıkları gibi halktan vergi de toplamaya başladılar. Devlet asilerin bu hareketlerinin üstesinden gelemeyince, dayılar ve eşkıyalarla uzlaşmak zorunda kaldı, bu durum devletin itibar kaybetmesine neden oldu. Devletin asilere boyun eğmesi hıristiyan zümre üzerinde en çokta Sırlar üzerinde etkili olmuştu.

Sultan III. Selim bölgede huzuru sağlamak için 1793, 1794 ve 1796 yıllarında üç defa ferman çıkararak Yeniçerilerin bölgeye yerleşmelerini yasaklamış ve hristiyan halkın kendilerini korumak için silah taşımalarına müsaade etmişti⁶³. Alınan bu tedbirler ne Sırp halkını ne de dayıları memnun etmişti. Sırp halkın elde ettiği imtiyazlara kızan Dayılar şiddet eylemlerini artırarak birkaç Sırp ileri gelenini öldürdüler. Sırp halkı yaşanan bu olaylar sonrasında canını malını güvende görmediği için 1804'de ayaklandı. Kara Yorgi önderliğinde harekete geçti. Emrindeki kuvvetlerle dayılara karşı mücadeleye başladı. Bir taraftan da Osmanlı Devleti ile irtibata geçti. Kara Yorgi bu ayaklanmanın padişaha yönelik bir hareket olmadığını, bilakis kendisinin padişah tarafından yeniçerileri mafvetmeye görevlendirilmiş bir

⁶⁰ Süheyla Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadelesi (XIX. yy ve XX. yy)*, 1999. s.78-80

⁶¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*. 7. Baskı, Cilt.5, 1995, s.103

⁶² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)* 1995, s.131

⁶³ Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadelesi...*, s.21-22

kul olduğunu ilan etti⁶⁴. III. Selim bu tehlikenin farkına vararak bölgede huzur ve güveni sağlamak ve Sırp'ların bağılılığını yeniden kazanmak için Bekir Paşa'yı Belgrat'a gönderdi. Bu gelişme Sırp isyanını meşrulaştırmış ise de, Bekir Paşa kuvvetlerine katılan Kara Yorgi birlikleri ile bölgede asayiş tekrardan sağlanarak Belgrat'ta devlet otoritesi yeniden temin edilmiştir⁶⁵. Bu nedenle 1804 Sırp isyanı devlete bir başkaldırı olarak algılanmamış, Sırp halkı ile dayılar arasındaki bir çatışma olarak görülmüştür. Ancak dayı isyanının bastırılmasından sonra dağılması gereken Sırp asiler dağılmayarak bazı şartlar ileri sürdüler, Bu şartlar; *“Belgrat Muhafızı paşanın maiyetinde Sırp milleti tarafından bir vekil bulunacak ve kalenin müdafaasına 1500 Sırp iştirak ettirilecek, bundan başka genel af ilan edilecek, eski vergiler istenmeyecek, yeniçerilere karşı yapılan savaşta harcanan paralar padişah tarafından ödenecek, kiliselerin tamirine, çan çalınmasına ve mabetler de haç takılmasına müsaade edilecek⁶⁶ idi”*. Bu istekler devlet tarafından kabul edilmeyince Sırp'lar ikinci kez silaha sarıldılar bu kez amaçları; *“Bağımsız Sırp Devleti kurulması”* idi.

Bu sıralar da Eflak Boğdan'a giren Ruslar, Sırp'larla işbirliği teklif etti. Bu teklifi kabul eden Sırp'lar 1806'da Ruslar'la işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı savaştı. Avusturya bu ittifaktan pek memnun kalmadı. Artık Sırbistan, Avusturya ve Rusya arasında bir anlaşmazlık konusu haline geliyordu. Kara Yorgi 1808'de kendini bütün Sırp'ların başkanı ilan ederek verasete dayalı bir Sırp monarşisi kurdu. Savaş sonuna kadar Sırp'larla işbirliği yapan Ruslar, 1812'de imzalan Bükreş Antlaşmasına Sırp'larla ilgili ileride muhtariyete yol açabilecek madde koydurmayı başardı⁶⁷. Sözü geçen antlaşmanın 8. maddesi ile savaşa karışmış asi Sırp'ların affedilmesi kabul edildikten başka Sırp'lar vergi ödevlerini yerine getirmek kaydı ile iç işlerinde kendilerini idare hakkı verildi⁶⁸.

Sırp'ları elde etmiş oldukları bu imtiyazlar cesaretlendirmiş olacak ki Kara Yorgi, kensidinin Sırp beyi olarak tanınmasını, Sırbistan Eyaleti'nin sınırlarının genişletilmesini, Sırbistan kaleleriyle, topraklarından Türk askerinin çekilmesini istedi. Osmanlı Devleti, Kara Yorgi'nin bu şımarık tutumu üzerine Sırbistan sorununu çözmek için Kara Yorgi üzerine Hurşit Paşa komutasında bir ordu gönderdi. Kara Yorgi gönderilen bu orduya yenilerek, Avusturya'ya sığındı(1813). Böylece Sırbistan itaat altına alınmış oldu. Bağımsız Sırbistan iddiasını gerçekleştirmek isteyen Sırp'lar iki yıl sonra bu kez Miloş Obronoviç liderliğinde

⁶⁴ Uçarol, *a.g.e.* 1995, s.131

⁶⁵ Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadelesi...*, s.23

⁶⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*. 7. Baskı, 1995 Cilt.5, s.105

⁶⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*. Cilt.5, s.105

tekrar ayakladılar. Obronoviç ilk isyan da olduğu gibi padişaha değil bölge de zulüm yapan paşalara karşı savaştığını açıkladı⁶⁹. Napolyon tehlikesini tamamen bertaraf eden Ruslar'ın Sırlar lehine hareket edeceğinden çekinen Osmanlı Devleti, Miloş Obronoviç'i baş knez olarak tanıyarak Kuzey Sırbistan'a bazı imtiyazlar tanıdı; halk tarafından seçilen 12 knez diğer knezleri seçecek ve adalet vergi işlerine bakacaklardı. Sırlar, kilise ve mektepleri içinde geniş ölçüde haklar elde ediyorlardı. Böylece Sırbistan imtiyazlı bir prenslik durumuna geliyordu⁷⁰. Miloş Obronoviç, bir taraftan Osmanlı Devleti'nden daha fazla imtiyaz koparabilmek için uğraşırken diğer taraftan Sırbistan'daki durumunu sağlamlaştırmak için ilk Sırp isyanına karışan asileri de ortadan kaldırmaya başladı. 1817'de Avusturya'dan dönen Kara Yorgi katledildi. Miloş Obronoviç, Rusların da kışkırtmasıyla Babiâli tarafından verilen imtiyazları yetersiz buldu. Bir fermanla muhtariyet imtiyazlarının belirlenmesini istiyordu. Bu sırada Mora'da başlayan Rum isyanını da fırsat bilerek, Babiâli'yi Akkerman Mukavelesi'ni imzalamaya zorladı. Akkerman Mukavelesi ile Sırbistan din ve mezhepsel işlerde müstakil davranabilecekti. Devlete ödedikleri vergiyi tek bir vergi halinde toplayacaklardı. Müslümanlara ait mal ve mülkleri idare etmeye selahiyetli olacaklardı. Okul, hastane, matbahane açabilecekler ve kalelerin savunmasına yarayan bölgelerin dışında kalan yerlerden Müslüman halkın çekileceği açıklanmıştı. Bu muhtariyet 1829 Edirne Antlaşması ile de onandı⁷¹. Muhtariyet kazanan Sırlar bu defa Miloş'un sert ve zalim tutumundan rahatsız olmaya başladılar. Babiâli'de Miloş'tan rahatsızdı. 1835'de Miloş'a karşı ayaklanma başladı. Ayaklananlar Miloş'un yetkilerini sınırlayan bir anayasa yapılmasını istiyorlardı. Rusya, kendisinin ve Babiâli'nin izni olmadan böyle bir şey yapamayacaklarını bildirdi. Bu durum üzereine Babiâli bir hattı hümayunla başknezin yetkilerini sınırlayan ve onu kontrol altında tutacak meclisler kurulmasını sağladı. Bunun üzerine Miloş istifa ederek Eflak'a çekilmek zorunda kaldı. Yerine oğlu Mihail geçti fakat o da babasının muhalifleri ile anlaşamayarak ülkeyi terk etti⁷². Sırlara verilen haklar aynen 1856 Paris Antlaşması ile de kabul edildi. Ancak Sırbistan'ı Rusya'ya bırakmak istemeyen büyük devletler Sırbistan'a tanınan ayrıcalıkları aynen kabul ederek Sırp garantörlüğünü kendi üzerlerine alıyorlardı⁷³. Paris Antlaşmasından sonra da Sırlar'ın talepleri devam etti. Osmanlı İmparatorluğundan ayrılarak

⁶⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*. Cilt.6, s.64

⁶⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*. Cilt.6, s.65

⁷⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*. Cilt.5, s.106

⁷¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*. Cilt.6, s.65-66

⁷² Karal, *Osmanlı Tarihi*. C.6, s.66-67

⁷³ Karal, *Osmanlı Tarihi*. C.6, s.67

müstakil bir devlet haline gelmek için çaba sarfetmeye başladılar. 1860'da beylik makamına geçen Mihailo Obronoviç, Bosna–Hersek ile Karadağ'ı Sırbistan'a katarak Ortodoks Sırp'ların oturdukları bölgeler de büyük bir Sırbistan kurmayı düşünüyordu⁷⁴.

Sırp Beyi 1860'da Dışişleri Bakanı Garachanine'i İstanbul'a göndererek Babiâli'den “*beyliğin babadan oğula geçmesini ve Obronoviç ailesine verilmesini, Sırbistan kalelerinden Türklerin çekilmesi ve Sırp'lar'a kanun yapma hakkı verilmesini istiyordu.*” Bu istekleri Babiâlice ret edilmiş olsa da artık, “*millet*” oldukları şuuru Sırp'lar arasında yerleşmeye başlamıştı⁷⁵.

Sırp'lar kendilerine ait Sırp kuvvetlerinin sayısını her geçen gün artırıyorlardı. Belgrad'da Türklere karşı katliamlar yapıldı⁷⁶. Türkler'in Belgrad ve kalelerden çekilmesini isteyen Sırp'lar sürekli tacizlerde bulunuyorlardı. 10 Haziran 1862 Çukurçeşme'de su almak yüzünden Türk askeri ile Sırp askeri arasında bir çatışma oldu. Bu olayın büyümemesi için müzakerelere başlandı. Fransa'nın teklifi üzerine Paris Barış Konferansına katılan devletlerle İstanbul'da bir konferans toplanması kararlaştırıldı. İstanbul Konferansı ile Babiâli Belgrad kalesini muhafaza etmeyi başarmış ise de Belgrad dışında, Sokod ve Oujtza kalelerini Sırp'lara bırakmıştı⁷⁷. Belgrad kalesinin Türkler'in elinde kalması Sırp'ları hiç memnun etmemişti, ısrarla Babiâli nezdinde teşebbüslerde bulunarak buraların kendilerine terkini istiyorlardı. Babiâli Sırp prensliği ile kaleler yüzünden çıkan bu ihtilafı çözmek istiyordu. Sırp'lara bu konuda üç farklı teklif yapıldı;

- 1- İçlerinde Türk asker kalmak şartı ile kaleler komutanlığının Sırp Bey'ine verilmesi;
- 2- Eşit sayıda Türk ve Sırp askeri bulundurmak şartı ile kalelerin Sırp Bey'inin idaresine bırakılması;
- 3- Kalelerden Türk askerinin tamamen çekilerek, yerine Sırp askerlerinin getirilmesi suretiyle ve kaleler burçlarında Sırp bayrağı yanında Türk bayrağıda bulundurmak şartı ile kalelerin Sırp bey'ine verilmesi.

Doğal olarak Sırp'lar üçüncü teklifi kabul edeceklerdi. Nitekim 8 Mart tarihli Sırp Beyi Mihal tarafından sadrazam Ali Paşa'ya yazılan mektupta üçüncü teklifin kabul edildiği bildiriliyordu. Padişah Abdülaziz 20 Mart tarihli fermanında kalelerin Sırp'lar'a bırakıldığını

⁷⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*. C.6, s.67

⁷⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*. C.6, s.69-70

⁷⁶ Uçarol, a.g.es.222

⁷⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*. C.7, s.13-15

belirtti⁷⁸. Sırp lar elde ettikleri bu imtiyazlarla yetinmediler, her durumu değerlendirek muhtariyetlerini genişletecek yeni imtiyazlar elde etmek için çalış tılar. 1876 yılında Bosna-Hersek'te çıkan isyanı değerlendiren Sırp lar ve Karadağlılar, Slav ırklarının Osmanlı Devleti'nden ayrılarak müstakil bir hâkimiyet altında toplanması tezini savunuyorlardı. Bu isyan sırasında Sırbistan ticaretinin büyük zarar gördüğü gerekçesiyle Sırp lar bazı sınır hareketlerinde bulundular. Yine Sırp lar isyanın bastırılmasını ve bölgede asayişin sağlanması için Sırp askerlerine bırakılmasını Babîâli'ye teklif etmişlerdi. Çünkü Sırp lar ve Bosna Hersekliler aynı ırktandı. Bu nedenle Sırp askerlerine mukavemette bulunmazlar ve bölgede asayiş sağlanabilirdi. Bu teklif Osmanlı hükümeti tarafından kabul görmedi. Bu husustaki cevabı vermeye vakit kalmadan Sırp lar Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hareketine girişti(1 Temmuz 1876). Bir gün sonra Karadağ müttefiki Sırbistan'ın yanında yer aldığını İstanbul'a bildirdi. Bosna Hersek ve Bulgar olaylarıyla uğraş an Osmanlı Devleti, yabancı müdahalesinden endişeli idi. Nitekim endişesi gerçek oldu. Rusya ve Avusturya yetkilileri 8 Temmuz 1876'da Reichstad'da bir araya gelerek savaş karşısındaki tavırlarını belirlediler, Şayet savaş Osmanlı Devleti kazanırsa, statûkonun korunması yönünde müdahalede bulunacaklardı. Ancak Osmanlı savaştan yenik ayrılırsa, Bosna Hersek toprakları, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya arasında paylaşılacaktı. Rusya ise buna karşılık Besarabya'yı ve Batum'u alacaktı. Sırp orduları savaşta muvaffak olamayınca devreye Rusya girdi. Sırp lar'ın mağlubiyeti Balkanlar'da Rus nüfuzunu olumsuz etkileyeceğinden, Rus elçisi İgnatieff, Babîâli'ye Sırbistan ve Karadağ ile iki aylık kayıtsız şartsız mütareke akdedilmediği takdirde İstanbul'u bütün elçilik memurları ile terk edeceğini bildirdi. Rusya ile savaş göze alamayan Babîâli Sırbistan ve Karadağ ile mütareke yaptı⁷⁹. 23 Aralık 1876'da toplanan İstanbul Konferansı kararları Osmanlı Devleti tarafından kabul olunmadı. Bunun üzerine güçlü altı Avrupa Devleti Osmanlı Devleti'ni ıslahat yapmaya zorlamak için Londra'da bir protokol imzaladılar (31 Mart 1877). Bu protokol İstanbul'da soğuk bir şekilde karşılandı ve 12 Nisan'da ilgili devletlere protokolün reddedildiği bildirildi. Bu yeni bir harp nedeni idi. 19 Nisan 1877'de Prens Korkakof, Rusya'nın Babîâli'ye savaş aç tığını duyurdu. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan bağımsızlığına kavuştu ve kendisine Niş vilayetinden başka Bulgaristan'ın güneydoğusunda bazı topraklar verildi⁸⁰.

⁷⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*. C.7, s.17

⁷⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*. C.8, s.16-26

⁸⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*. Cilt.8, s.76

Arnavut Milli Kimliğinin Oluşması

1463 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı idaresine giren Arnavutluk büyük oranda Müslüman olmuş ve uzun yıllar sorunsuz Osmanlı yönetimin de yaşamışlardır. 1789 Fransız İhtilalinden sonra tüm Balkan uluslarında olduğu gibi Arnavutlar arasında da mili cereyanlar uyanmaya başlamıştır. Arnavutlar din ve mezhep açısından çok çeşitli bir yapıya sahiptirler. Bu yapı içinde Müslüman Arnavutlar, Osmanlı yönetimini İslam ümmetinin bir parçası olarak benimsemişlerdi. Hıristiyan Arnavutlar da Ortodoks ve Katolik azınlık olarak değerlendiriliyordu. Millet Sistemi içinde, Ortodoks Arnavutlar Rum, Katolik Arnavutlar da Latin sayılıyordu. Bu mezhepsel ayırım Arnavutluk'ta Ulusal bilinç hareketinin başlamasının nedenlerindedir. Hıristiyan ve Müslüman kökenli Arnavut aydınlar Arnavutluk fikri çerçevesinde bütünleşmişlerdir. Mezhebi ne olursa olsun Arnavut oldukları gerçeğinden uzaklaşmamış, din ve mezhep farklılıklarına rağmen genellikle Arnavut kimliğini ön planda tutmuşlardı. Burada Arnavutçanın etkisi önemli olmuştur. Arnavutlar içinde ilk ulusçuluk hareketi Ortodoks Arnavutlar arasında görülür. Bu ulusçuluk hareketinin nedeni patrikhanenin Rumlaştırma politikasına duyulan tepki ve bağımsız kilise oluşturma çabası idi. Bunun da en önemli sebebi Ortodoks Arnavutların Rum okullarında aldıkları eğitimin sonucu olarak ulusal bilinçlenme sürecine girmeleridir. Rum okulları asimile hareketi ile Rum asimilasyonuna hizmet ederek Ortodoks Arnavutları Rumlaştırmak idealinde başarılı oldu ise de, buna karşılık genel olarak ters bir etki ile Arnavutlar arasında ulusal bilincin gelişmesine de katkı sağlamıştır⁸¹. Arnavut ulusal hareketinin öncülerinden Naum Vekilharci tamamen Rum eğitimi almış bir Arnavut aydını idi⁸². Arnavutların isyan sebeplerinden biri diğeri ise 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olmuştur. Çünkü birçok Arnavut bu ocakta görev yapmakta idi⁸³.

Avrupada yaşanan milli hareketlere karşı Arnavutlar, topraklarının güvenliğini Osmanlı Devleti'nin güvencesine emanet etmişlerdi. Ancak 1875 ve 1876 yıllarında bölgede yayılcı siyaset güden Balkan Devletleri'nin (Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ) Arnavutluk topraklarında izledikleri politika ve Osmanlı Devleti'nin yapacak pek bir şeyi olmaması, Arnavut milliyetçiliğinin doğuşunu sağlamıştır. Arnavut aydınlar 1877 yılında Abdul Frasherî önderliğinde Yanya'da bir araya gelip Osmanlı'nın Arnavut topraklarını koruyamaması

⁸¹ Bilgin Çelik, "Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç: Ortodoks Arnavutların Patrikhane'den Ayrılma Çabaları" OTAM, Sayı:16, 2004 s.131-133

⁸² Çelik, "Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç...", s.135

⁸³ Rahman Ademi, *Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlar*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:6, Sayı:26, Bahar 2013, s.9

durumunda özerk bir idare kurup kendi topraklarını koruma kararı almışlardı. Ayrıca çeşitli vilayetlere bölünmüş Arnavutluğun tek bir vilayet olarak birleştirilip yönetiminin Arnavutlara bırakılması, eğitim ve yargıda Arnavutçanın geçerli olması gibi taleplerde bulunmuşlardı. Bu talepleri kabul edilmeyen Arnavutlar kendi topraklarını korumak için Osmanlı ordusu ile birlikte Rusya'ya karşı savaşmışlardı. Ancak 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası ilk defa örgütlenen Arnavutluk, içte ve dışta pek çok mesele ile uğraşan Osmanlı Devleti'nin bu sorunlar yumağına bir de “Arnavut Meselesi” eklenmişti. Çünkü savaş sonrasında imzalanan Ayestefanos Antlaşması, Arnavut topraklarının çoğunu yeni kurulan Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile Yunanistan'a vermekteydi. Bu durumu üzerine Arnavut aydınları ve yurtseverleri 30 Mayıs 1878'de İstanbul'da bir araya gelerek “Arnavut Haklarını Savunma Komitesi”ni kurdular. Ayrıca burada Abdul Frasherî, Sami kardeşler, İskodralı Vasa Paşa ve Leskovikli Jana Vreto gibi Arnavut aydınları Prizren'de milli bir kongre toplanması kararı almışlardı. Arnavutluk'un bütün bölgelerinden 300 kadar temsilcinin katılımıyla Berlin Kongresi'nden üç gün önce, 10 Haziran 1878'de Prizren'de bir kongre toplanmıştı. Böylece oluşturulan Prizren Birliği, Berlin Kongresi'ne katılan devletlere ve Osmanlı hükümetine muhtıralar göndererek birliğin amaçlarını dile getirmişti. Bu birliğin amacı Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'daki Arnavutları milli birlik içinde toplamaktı. Ancak çok başarılı olamadı. 1878 Berlin Antlaşması ile Arnavutluk topraklarının bir kısmı Karadağ'a bırakıldı. Berlin antlaşması'ndan istediği sonucu elde edemeyen Prizren Birliği silahlı mücadeleye başlandı. Prizren Birliği bir yandan Arnavut topraklarını yabancı devletlerin işgalinden savunmak için silahlı mücadele verirken, diğer yandan da Arnavutluk'a özerk bir statü kazandırmak umuduyla siyasi faaliyetlere başlamıştı⁸⁴.

Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamit, Berlin Antlaşması kararlarına ve Balkan uluslarına karşı Arnavutluk'u desteklerken, Prizren Birliğinin ulusçu çalışmalarından rahatsız oluyordu. Bu birliği bölgedeki pan-slav harekete karşı kullanan padişah, istediği hedefi gerçekleştirdikten sonra birliğin kaldırılması kararını verdi⁸⁵.

Arnavutluk'ta 1902'ye kadar bağımsızlık açısından kayda değer bir gelişme olmamıştı. Bu dönemde daha çok Arnavut dil ve kültürünün gelişimi faaliyetleri hızlandırılmış, yerel sorunlar ile ulusal eğitim ve alfabe meseleleri tartışılmıştır. Bu dönem de Arnavutlar için Ulusal çalışmaların diğer bir boyutu olan dini eğitim bağımsızlığı mücadelesi

⁸⁴ Fahri Maden, *Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)*, Avrasya Etüdüleri, Yıl, 2009, Sayı:39, s.158-160

⁸⁵ Maden, *Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)*, s.161

başlamıştı.

Rum Patrikhane'sine bağlı Ortodoks Arnavutlar, Rumlar ve Bulgarlardan sonra Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da yaşayan üçüncü büyük Ortodoks nüfus kitlesini teşkil eden ve milli bilinç konusunda ise Bulgarlar'a göre daha yavaş hareket eden Arnavutlar, XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde henüz milli okul ve kiliselerini kurmayı başaramamışlardı⁸⁶. 1789 sonrası hızla gelişen milli akımlara karşı Rumlar aktif şekilde millileşme faaliyeti içine girdiler. Bu konuda eğitim ve kilisenin etkisinin farkına varmış olan Rumlar 1850 sonra Arnavutlar'ın yaşadığı bölgelerde okul sayısını hızla artırma yoluna gittiler. Rum okullarında eğitim alan Arnavutlar, kısa süre sonra kendi dillerinde eğitim taleplerini ortaya koymaya başlamışlardır. 1872 yılında Fener Patrikhanesi Epir'de (Güney Arnavutluk) Yunan dilini yaymak için bir 'Kültür Derneği' kurarken, Osmanlı Devleti'de Arnavutluk'ta resmi dilde eğitim yapacak okullar açma girişimlerini örgütlemeye çalışıyordu. Bu durum karşısında Arnavut eğitimi geliştirmekte güçlük çekti. 1878 yılında Avlonya, Berat ve Ghirokastra'da 80 Türk okulu, 163 Rum okulu bulunurken hiç Arnavut okulu yoktu⁸⁷. Ulusal eğitim sistemi oluşturmaya çalışan Arnavut aydınları bir Arnavut alfabesi oluşturmaya çalışıyorlardı. XIX. yüzyıl ortalarına doğru Arnavut aydınlarından Naum Vekilharci'nin bu çabası hem Patrikhane'nin hem de Osmanlı yönetiminin tepkisine yol açmıştı⁸⁸. Arnavutların geleceği için Arnavutça eğitim veren okulların açılmasını zorunlu gören Vekilharci, Arnavutların önce eğitim yoluyla bilinçlendirilmesi, sonra da silahlı mücadeleye dayanan ulusal bir kurtuluş hareketinin gerekliliğini dile getirmişti. Ayrıca Vekilharci 1825 yılında Arnavutca alfabe kullanmaya balarken, Romanya'da "*Arnavut Kültür Deneği*"ni kurmuştu. Daha sonra bunlara Osmanlı merkezi yönetiminde görevler almış, eğitimi ve tecrübeli başka aydınların da katılımıyla 1864 yılında İstanbul'da "*Arnavut Kültür Derneği*" kurulmuştu⁸⁹.

Manastır vilayeti Florina kazası Negovan köyünde Rum Ortodoks papazlığı yapan Kristo Negovani 1897'den itibaren kilisesinde ibadette Rumca yerine Arnavut dilini kullanmaya başlamış ve evini bir okula dönüştürüp çocuklara ve yetişkinlere Arnavutça okuma yazma öğretmeye başlamıştı. Ancak bu çalışmalar patrikhanenin tepkisini çekmişti. Kristo, 1905 yılında Kesriye Piskoposuna yakın Rum çetecileri tarafından öldürülmüştü⁹⁰.

1905 yılında Manastır'da bir grup genç aydın, Arnavutluk'un özgürlüğü için Komite

⁸⁶ Çelik, "*Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç...*", s.134

⁸⁷ Çelik, "*Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç...*", s.136

⁸⁸ Çelik, "*Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç...*", s.137

⁸⁹ Maden, *Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)*, s.157-158

kurup, çeteleşmeye başlamışlardı. İlk Arnavut çete örgütü Manastır'da lise müdürü Baja Tapulli tarafından teşkil edilmişti. Bunlar 1906 yılı ocak ayından itibaren dağa çıkarak Osmanlı jandarma birliklerine ve aynı zamanda Yunanlılara karşı mücadeleye başlamışlardı. Bu ilk çeteyi bir süre sonra diğerleri izlemişti. Arnavut çete hareketleri Bektaşiler tarafından da desteklenmişti. Arnavutluk'taki diğer Bektaşi tekkelerinin de Arnavut çetelerine ve bağımsızlık hareketine katkıları olmuştu⁹¹.

Osmanlı Yönetimi ve Patrikhane Ortodoks Arnavutları arasında yayılan ve gelişen bu milli cereyanlardan rahatsız olmuşlardı. Hükümet ve patrikhane Arnavutlar'a karşı bu konuda işbirliği yapmışlar ve 1908 yılına kadar Arnavutlar arasında gelişen bu milli bilinç engellenmişti⁹². Arnavutlar'ın Meşrutî yönetimi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemelerin temel nedeni alfabe dillerini eğitim ve kilise de kullanamamalarıdır.

İbrahim Temo, Jön Türklerin iktidara gelirse Abdülhamit dönemi hatalarını düzeltecek ve Arnavut topraklarını bir vilayet altında toplayıp özerklik verecekleri düşüncesindeydi⁹³.

Kanunu Esasi'nin yerel dilde eğitime serbestlik tanıyan hükmü sayesinde Arnavutça eğitimin özgürce yapılabilmesini sağlanacağını düşünüyorlardı. *“Makedonya'da Meşrutiyet ilan edildiği zaman merkezi ve cenubi havalideki Arnavutlar GençTürklere iltihak etmişlerdi. Bu da devair-i hükümet ile mekatib-i hususiye de kendi lisanlarının istimaline müsaade edileceğivaadinden münbais idi⁹⁴”*

Milli kilise ve milli okul gayelerini ancak Meşrutiyet'ten sonra gerçekleştirebilen Ortodoks Arnavutlar ilk bağımsız kiliselerini Amerika'da *“Ulusal Arnavut Ortodoks Kilisesi'ni”* kurmuşlardır. Osmanlı Ortodoks Arnavutları da, 1908 sonrasında ayrı bir cemaat olarak tanınmak üzere Görice'de *“Arnavut Ortodoks Hıristiyan Cemaati”* adıyla bir cemaat kurmuşlar ve cemiyet nizamnamesinde sadece Osmanlı'ya bağlı olarak kalmak istediklerini özellikle belirterek İstanbul hükümetinden onay beklemişlerdir. Dâhiliye Nezaretine 28 Şubat 1325 tarihli bir verilen tezkerede kurulan cemiyeti amacı; *“cemaatin din ve eğitim işleri uğraşmak olduğu, siyasi bir gayesinin olmadığı”* şeklinde açıklanmış ve hükümetten onay istenmiştir⁹⁵.

Görice' deki Arnavut Hıristiyanların ileri gelenlerinden bazıları hükümete müracaat

⁹⁰ Çelik, “Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç..., s.137

⁹¹ Maden, Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913), s.162

⁹² Çelik, “Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç..., s.138

⁹³ Falma Fshazi, *II. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı*. İ.Ü Siyasal Bilgiler Dergisi, Mart 2008. Sayı:38 S.171

⁹⁴ Çelik, “Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç..., s.139

ederek kiliselerinde ayinin bundan sonra Arnavutça olarak yapılmasını istemişlerdir. Babıâli'ye Arnavutluk cemaati başkanı Mihail Gremono ve azaları tarafından Arnavutluk'taki okul ve kiliselerinde ulusal dilleri olan Arnavutça'nın kullanılması hakkında Patrikhaneye yaptıkları başvurudan bir sonuç alamadıkları dair şikâyet telgrafi çekilmiştir. Adliye ve Mezahib Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda konu hakkında Patrikhane ile temasa geçildiği ifade edilmektedir. Patrikhâne, verdiği cevapta, *“Görice' de 2 bin haneyi aşkın Rum cemaatine karşı Arnavutca ayin talep edenlerin sayısının çok az olduğunu, bunların da ne olduğu belli olmayan işsiz güçsüz takımından bulduklarını ve bunların bir kısmının Patrikhaneye bağlı olmadıklarını, Rum cemaat okullarındaki programların da Patrik ve metropolidhane tarafından tanzim edilmekte olduğunu belirtmiştir”*. Patrikhane, hükümeti daha önce Ulahlar'a kilise ve mektep açmalarına izin verilmesi hususunu hatırlatarak Arnavutluk konusunda uyarıyordu;

“Arnavut Hıristiyanlara mabet ve okul konusunda gerekli iznin verilmesi halinde Rum ve Bulgar kilise ve okulları ile sürtüşmelerin ortaya çıkmasına yol açacağı ve yeni bir 'anasırı müeesserin' daha ilavesine meydan vermek olacağı, bundan başka Arnavut Ortodoks kilisesinin kurulmasına çalışanlar içinde Arnavutluk'un istiklali emeline kapılan birçok Müslüman Arnavutların da bulunduğu, bu açıdan gelişmelerin birçok rahatsızlık yaratabileceği özellikle bu durumun Bulgar, Sırp, Ulah ve hatta Katolik kiliselerine sirayet edebilecektir”⁹⁶

II. Abdülhamit, Müslüman olmaları hasebiyle Arnavutlara vergi muafiyetleri dâhil imtiyazlı bir statü tanımış ve hep özel muamele etmiş olmasına rağmen, Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun yakında parçalanacağını tahmin ederek Sırpların ve Yunanlıların Arnavutluğu bölmek ve ilhak etmek niyetinde olduklarını öğrenince, ayrılıkçı duygularını dile getirmeye başladılar. Bu noktadan itibaren, aralarında İsmail Kemal ve Naim Fraşeri gibi Babıâli'nin hizmetinde yüksek mevkilerde bulunmuş, Osmanlıcılık idealini gerçekleştirmek için çalışmış kişiler bulunan birçok Arnavut ayrılıkçı özelemlerini açıkça ilan etmeye başladılar⁹⁷. Arnavutlar arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu heyecan yaratmış ise de bu heyecan kısa sürmüştü. Özellikle askere alma işlemlerinin sıkı bir prensibe bağlanması Arnavutlar arasında rahatsızlığın tekrardan başlamışına neden olmuştu. Yine

⁹⁵ Çelik, “Arnavut Ulusal Hareketi İçinde Ilginç Bir Dönemeç...”, s.142

⁹⁶ Çelik, “Arnavut Ulusal Hareketi İçinde Ilginç Bir Dönemeç...”, s.143-144

⁹⁷ İhsan Burak Birecikli, *Arnavutluk Meselesi Üzerine Birdeğerlendirme*, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, "Prof.Dr. Reşat Genç Armağan" Özel Sayı-II, Sayı:29, Temmuz 2009, Cilt:2. s.1035-1036

Meşrutiyet'in ilanından sonra, Arnavut okulları açılmaya başlanmış, Arnavutca yayınların sayısında büyük artış olmuş, ortak bir Arnavut alfabesi konusunda Arnavutlar arasında görüşbirliği sağlanmıştı. Ancak kısa süre sonra İTC. Arnavut yayınları yasaklamış ve okullarda Türkçe'yi resmi dil ilan etmişti⁹⁸. Bu gelişmeler üzerine Arnavut uluşcu hareketleri yeniden şiddetli bir şekilde baş göstermeye ve isyanlar çıkmaya başladı. 1909 yılında başlayan isyanlar şiddetlenerek 1912 yılına kadar sürdü. Arnavutlar 1912 Kasımında, büyük ölçüde topraklarının Sırbistan ve Yunanistan tarafından ilhakının önüne geçmek için bağımsızlıklarını ilan etdiler. Bu hareket İttihat Terakki içinde büyük hayak kırıklığı ile karşılandı. Hatta Müslüman Araplar'a örnek olmasından çekindiler⁹⁹.

Ulah Milli Kimliğinin Oluşması

Balkanlar'ın en eski milletlerinden olan Ulahlar, Traklar'ın Dac koluna mensupturlar. Roma İmparatoru Traianus'un 101-104 yılları arasında yaptığı seferler sırasında Roma hâkimiyetine girmişlerdir. Daclar'ın yaşadığı bölgeye imparatorluğun çeşitli yerlerinden muhacirler yerleştirilmişti. Osmanlı döneminde Ulah denilen bu topluluk Daclar ile Romalılar'ın karışımından meydana gelmektedir. Roma kültürüne bağlı kalan Ulahlar arasında, Ortodoksluk VIII. ve IX. yüzyılda yayılmaya başlamış ve Ortodoksluk resmen kabul edilmiştir. Ayin dili olarak ise Slavca benimsendi¹⁰⁰.

Nüfusu, 2,5 milyonu bulan XIX. yüzyıl Makedonya'sında Ulah nüfusu yaklaşık 100000 kadardı. Ulahlar, yoğun olarak Selanik, Manastır ve Yanya'da yaşamaktaydılar. Etnik olarak Rum ve Bulgarlar kendilerine benzediklerini söyleseler de, Ulahlar, dil, kültür, yaşam tarzı olarak kendilerini Romenlerle akraba kabul etmekte idiler¹⁰¹.

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında, Bulgar ve Romenlerle beraber hareket eden artık Ulahlar Osmanlı Devleti'ne karşı tavrını ortaya koymuştu. Bulgarlar ile Rumlar arasında XIX. yüz yıl sonlarına doğru şiddetlenen kilise mücadelesinde, Rumlar Makedonya'daki etkinliklerini artırmak için Ulahlar'a karşı asimile hareketine hız verdiler. Hatta bölgedeki Rum Çeteleri "*Rum Ruhban Sınıfı*" tarafından Ulahlar üzerine gönderildi. Patrikhane Makedonya'daki Ulahlar'ın milli kimliklerini geliştirmelerine taraftar olmadığı gibi

⁹⁸ Maden, Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913), s.163-164

⁹⁹ Birecikli, *Arnavutluk Meselesi Üzerine Birdeğerlendirme*, s.1035-1036

¹⁰⁰ Yenidünya, *Balkanlar da Kilise Meseleleri*(XIX. yy- XX. yy), s.5-6

¹⁰¹ Ali Arslan, "Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması", *İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 4, (2003), s. 4.

Romenlerle akraba olduklarını da kabul etmiyordu¹⁰².

Millet Sistemi içinde diğer Ortodoks milletler gibi, Ulahlar'da İstanbul'daki patrikhaneye bağlı idiler. İbadet dilleri Rumca olduğu gibi, kiliselerinde görev alan papazların çoğu Rumdu. Tüm Balkan milletlerin olduğu gibi bu durum millileşmenin önündeki en büyük engeldi. Patrikhaneyi yöneten bu Helen hegemonyasından kurtulmak için mücadele başlatan Bulgarlar diğer Balkan uluslarına örnek olmuşlardı. Bulgarlar'dan sonra Ulahlar'ında kendi dillerinde ibadet ve eğitim istekleri Patrikhane'nin şiddetli tepki göstermesine neden oldu. Hatta bu istek ters teperek Ulahlar'a ait sekiz kilisenin Patrikhane tarafından kapatılmasına neden oldu.(1875) Kiliseleri kapanan Ulahlar bu konudaki şikâyetlerini Osmanlı Hükümeti'ne ve kendilerini akraba kabul ettikleri Romanya Hükümeti'ne bildirdiler. Rumlar ile Ulahlar arasındaki bu kilise mücadelesi din adamlarının dövülmesine kadar varıyordu. Ulahlar'ın köylerindeki din adamlarını dövmeleri üzerine, Rumlar'da Ulah köyü olan Pirayış'i basarak kiliselerini yağmalamışlardı. Kilise meselesi yüzünden çıkan çatışmalar ölümle sonuçlanmaya başlamıştı. Bu tür çatışmaların bir örneği Manastır'ın Nijbol köyünde yaşandı. Çatışma da Rum cemaatinde Jisi adlı bir kişi ölürken iki üç kişi de yaralanmıştı. Rum- Ulah çatışmaları muhtelif defalar da Makedonya'nı çeşitli yerlerinde yaşanmaya devam etti. 1 Nisan 1893'de Maluyeşte köyünde çıkan çatışmada Üstünyo adında bir Rum öldü yine yaşanan arbede de dört kişi yaralanmıştı¹⁰³.

Osmanlı Hükümeti, Ulahlar'ın kendi dillerinde ibadet etmelerine izin verilmesi görüşündeydi. Çünkü Anadolu ve Arabistan'da anadilleri Rumca olmayanlara kendi dillerinde ibadet hakkı tanınmıştı. Bu nedenle Ulahlar'a da tanınmalı idi. Ayrıca anadilde ibadet hakkı Ulahlar'a tanınmaz ise Ulahlar milli mücadelelerine devam ederlerdi. Bu durum da Ortodoks Kilise'sinden ayrılmaları ile sonuçlanırdı. Tüm bunlar düşünüldüğünde hükümet Ulahlar'ın kendi dillerinde ibadet yapmaları kararını aldı. Bu karar patrikhaneye bildirildi. Patrikhane bu sefer tüm papazların patrikhaneye bağlı olduğunu ve emirlere uymaları gerektiğini ileri sürdü. Ulah papazlar patrikhanenin emirlerini uygulamıyor gerekçesi ile patrikhane tarafından tutuklatılmaya başlatıldı. Bu olaylar üzerine Ulahlar, 1892'de İstanbul'a gönderdikleri bir heyetle Babıâli'ye başvurarak himaye talep ettiler¹⁰⁴.

Osmanlı padişahı II. Abdülhamit, Makedonya'da dengeleri korumak istiyordu. Bölgede etkin olan iki gücün, bulgarlar ve Rumlar'ın birbirine yaklaşmasına istemiyordu. Bu

¹⁰² Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* " s. 3-4.

¹⁰³ Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* " s.5

¹⁰⁴ Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* " s.6-7

nedenle hükümet Ulahlar'ı desteklerken Ortodoks Patrikhanesinin tepkisini üzerine çekmek istemiyordu. Bundan dolayı Ulahlar'ın patrikhaneden ayrılmaması gerekiyordu. Özellikle Osmanlı Devleti'ne karşı Rum ve Bulgar ittifakını istemiyordu. Ulahlar'ın patrikhane ile olan sorunları bu çerçeveden çözülmesi gerekiyordu. Konu padişahın isteğine uygun olarak sadrazam, Adliye ve Mezahib Nazırı ile görüşerek, Ulahlar'ın patrikhaneye bağlı kalmak şartı ile kendi dillerinde ibadet etmelerine izin verilmesi kararlaştırıldı. Hatta ekseriyeti Ulah olan köy ve mahallerde Ulahça yazılmış kitaplarda ayin yapılabilecek ve bazı kiliseler de Ulahca bilen papaz bulanabilecekti. Bu karar 23 Aralık 1892'de onaylanmıştır¹⁰⁵.

Fener Rum Patrikhanesi artık Ortodoks halk üzerinde ki etkinliğini kaybediyordu, bu durumdan hoşnut değildi. Bu hoşnutsuzluk Ulahlar için de söz konusuydu. Her zaman olduğu gibi Osmanlı Devleti vermiş olduğu kararla iki tarafı da memnun edememişti. Daha önce beraber ayin yaptıkları kiliseleri paylaşmak sorun olmuştu. Patrikhane Rum Metropolitler vasıtasıyla Ulahça ayinleri engellemeye çalışıyorlardı. Bu engelleme girişimlerinin biri de Selanik'e bağlı Karakarye'deki Aya Tokşar mahallesindeki kilise de yaşanmıştı. Kilise de yapılan Ulahça ayin Rum Metropolitleri tarafından engellenmiş hatta kilise kapatılarak anahtarlarına kaymakam tarafından el konulmuştu. Karakarye'de Rumlar'ın ayin yaptığı üç kilise dışındaki kiliseler kapatılmış, Ulahlar'a ayin yapacak kilise kalmamıştı¹⁰⁶. Bu engellemeler ve kilise kapatmalar Makedonya'nın çeşitli bölgelerinde de yaşanmıştı. Mesela Manastır Mulupeşte Kilise'sinde Ulahça ayini engellemek isteyen Rumlar ile Ulahlar arasında yaşanan çatışma da birkaç kişi hayatını kaybetmiş ve birkaç kişi de yaralanmıştı. Yaşanan bu tarz çatışmaların engellenmesi için gerekli tedbirin alınması yönündeki Manastır vilayetinden gelen istek Dâhiliye Nezareti'nce Meclis-i Vükela'ya sunuldu. Meclis-i Vükela'ca bölgede Rumlar'ın ihtiyacından fazla kilise bulunduğu ve bunların kapalı tutulduğu bu kiliselerin Ulahlar'ın ibadeti için açılması ve ya bu konuya başka bir çözüm bulunması kararına varıldı¹⁰⁷.

Ulahlar, kendi dillerinde ayin yapma hakkını elde etmişler, ancak bu konuda sürekli patrikhanin engellemeleri ile karşılaşmışlardı. Tüm yaşananlar Ulahlar arasında dini serbesti fikrinin oluşmasına sebep oldu. Ulahlar Osmanlı Hükümeti'nin onayını dahi almaksızın Ulah Metropoliti sıfatı ile kendi aralarından dini lider seçtiler. Fakat bu seçim babîli'nin pek hoşuna gitmedi ve patrikhane ile sorun yaşamak istemeyen Osmanlı Hükümeti Ulahlarca

¹⁰⁵ Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* " s.7

¹⁰⁶ Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* ", s.8

¹⁰⁷ Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* ", s.8

seçilen bu lideri tasdik etmedi. 1897 yılında Makedonya topraklarını ele geçirmek isteyen Yunan çeteleri Osmanlı topraklarında ilerlemeye başladı. Bu ilerleyiş karşısında harekete geçen Osmanlı ordusu Yunanlılar'ın bu girişimini püskürttü. Bu savaş sırasında Ulahlar'ın Osmanlı ordusu ile birlikte hareket etmesi, Osmanlı yöneticilerini memnun etmişti. Bu gelişmeler de Ulah- Rum çatışmasına yeni bir boyut kazandırmıştı. Ulahlar'ın dini serbestiyet kazanmaları konusunda Osmanlı hükümeti olumlu görüş belirtmeye başlamıştı ki ancak II. Abdülhamit Ulah metropolitliği de kurulacak olur ise sadece Yunanlılar patrikhaneye bağlı kalacağından patriklik merkezi Yunanistan'a taşınır bu da Ortodoks Osmanlı vatandaşlarının Yunanistan'a bağlanması anlamına geleceğinden devlet için tehlikeli olur şeklindeki telkini hükümet üzerinde etkili oldu ve Ulahlar'ın dini merkez kurma girişimleri olumsuz sonuçlandı¹⁰⁸.

Ulahlar 1904 yılında Patrikhane'den Ulah kilisesinin kurulmasını ve kurulan kiliseler de Romen dilinde ibadet edebilmeyi talep ettiler¹⁰⁹. Rum Patrikhanesi'nin Ulahlar'ın kendi din adamlarına ibadet etmelerine müsaade etmemeleri Ulahlar'ın Bulgar Eksarhanesi'ne meyline neden olmuştu. Mesela Ohri'de Ulahlar'a kendi dillerinde ibadet ettirmek isteyen bir papaz Rum Metropoliti tarafından din adamlığına dâhil edilmemişti. Bunun üzerine bu papaz Bulgar Metropoliti'ne başvurarak eksarhane tarafından din adamlığına kabul edilmişti. Ulahların kilise açmasını engelleyerek onları Rumlaştırarak isteyen patrikhane Ulahça ayin yapan papazlarında aforoz ediyordu. Bu durum Ulahlar'ın patrikhaneye duyduğu tepkinin artmasına ve Bulgarlar'a yakınlaşmalarına neden oluyordu. Ulahlar'ın hem çete faaliyetlerinde hemde dini ayinler de Bulgarlar'a yakınlaşması Babiâli'yi korkuttu. II. Abdülhamit, bu tehlike karşısında bunu engellenmesi yönünde gerekli tedbirin alınmasını emretti.

Ulahların Bulgarlarla işbirliğine yönelmeleri, Romanya'nın Balkanlarda Osmanlı Devleti ile işbirliği için Ulahlar lehine düzenleme yapılmasını istemesi ve Almanlar'ın da Ulahlar lehine girişimler de bulunması Osmanlı Hükümeti'ni bu konuda düzenleme yapmaya zorladı. Yapılan düzenleme ile Ulahlar, mezhepsel işler de Rum Patrikhanesi'ne bağlı kalmak şartı ile Sırp, Yunan, Bulgar ahalisi gibi cemaat kabul olunarak oturdukları bölgelerde kendi içlerinden muhtar vs. gibi idarecilerini seçebileceklerdi. Bu karar II. Abdülhamit'in onayı ile 22 Mayıs 1905'de yürürlüğe girdi¹¹⁰.

Ortodoks halkı Rumlaştırarak isteyen kilise bir kez daha başarısızlığa uğruyordu.

¹⁰⁸ Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* ", s.9

¹⁰⁹ Mehmet Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, 2008, s.114.

¹¹⁰ Arslan, " *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması* ", s.10-11

Fakat bu başarısızlıklar Makedonya daki çatışma ortamını daha da tetikliyordu. Rumlar bu sefer şiddet ve paranın gücünü kullanmak istiyordu. Çete faaliyetleri ile Osmanlı memurlarına rüşvet vererek ya da Ulahlar'a para dağıtarak bölgeyi ele geçirmek istiyordu¹¹¹. Hayvancılıkla uğraşan ve küçük gruplar halinde yaylalarda yaşayan Ulahlar'ı çetelerin bu faaliyetlerine karşı korumak zordu¹¹². Yunanlılar Gevgili köyündeki Ulahlar'ı yaşadıkları toprakların kısa sürede Yunanistan'ın eline geçeceğini bu nedenle Osmanlı Devleti içindeki Rumlar'la birlikte hareket etmeleri gerektiği konusunda propaganda yapıyorlardı. Yine Rumlar, Löbniceli köyündeki Ulahlar'a maaş bağlayarak onları kendi taraflarına çekmeyi başarmışlardı. Rum çetelerinin baskılarına dayanamayan Ulahlar'da Rumluğu kabul etmek zorunda kalmıştı. Mesela Gevgili Köyü Ulahlar'ı bu baskılara boyun eğerek Rumluğu kabul edenler arasındaydılar¹¹³. Tabiki bu baskılara Ulahlar'ın hepsi boyun eğmemişti. 1910 yılında Yenice Vardar Kazası, Gömence Nahiyesi'ne bağlı Acarnarlığa köylüleri “*Rum sayılmaktan sıkıldıklarını*” Rumlar'ın tüm çalışmalarına rağmen dil ve milliyetlerini koruyacaklarını, *Osmanlı Ulah'ı* olarak kalacaklarını ifade etmişlerdir¹¹⁴.

Kilise mektepler kanunu Meclis-i Mebusan'da kabul edildikten sonra da Ulah - Rum çatışması son ermedi. Stratejik öneme sahip Gevgili bölgesinde Rum – Ulah çatışması 1910-1911 yıllarında şiddetle devam etti. 3 Temmuz 1910 tarihinde İstanbul Rum Patriği Adliye ve Nezareti'ne başvurarak taşrada Rumlara karşı devlet memurlarının çok kötü davrandıklarını, suçlu suçsuz ayırt etmeden herkesi dövdüklerini, bu durumun Rum milleti ve Patrikhane'yi çok üzdüğünü belirtmişti. Özellikle Gevgilli Kazasının her tarafında hükümet memurları ile İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları tarafından Rumlara karşı bir zulüm ortaya konduğunu vurgulamıştı. Rum Patriği, Gevgilli'nin “*Ulahça*” konuşulan köylerinde Rumca konuşmanın yasaklandığını, Rum papaz ve öğretmenlerin azledilerek uzaklaştırıldığını, muhtar mühürlerine el konularak değiştirildiğini ve bu bölgede Rumca namına ne varsa mahvedildiğini yazmıştı. Patriğin bu şikâyeti üzerine, Adliye Nezareti, Gevgilli kazasının Ulahça konuşulan köylerinde Rumlara yönelik tavrın ne olduğunun tesbit edilerek gerekli tedbirlerin alınmasını Dâhiliye Nezareti'nden istemişti. Dâhiliye Nezareti de Selanik Valiliği'nden konuyla ilgili takibatın yapılarak neticesinin bildirilmesini istemişti. Selanik Vilayeti, bu konuda incelemesini yaptığında Rum Patriği'nin şikâyetinin gerçeği yansıtmadığı

¹¹¹ Arslan, “*Makedonya'da Rum Ulah Çatışması*”, s.12

¹¹² Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadelesi (XIX. yy ve XX. yy)*, 1999. s.115

¹¹³ Arslan, “*Makedonya'da Rum Ulah Çatışması*”, s.13-14

¹¹⁴ Arslan, “*Makedonya'da Rum Ulah Çatışması*”, s.14

gibi tamamen tersine bir durumla karşılaşmıştı. Şikâyete konu olan köylerin 1903 tarihli nüfus sayımında Ulah olarak kaydedildiği, Rum eşkiyasının baskısı dolayısıyla bir müddet “*Rumluğu*” kabul etmeye mecbur kaldıkları ve bu arada da Rum papaz ve muallimlerin bu köylere gönderildiği ortaya çıkmıştı. Rum eşkiyasının baskısından kurtulan Ulahlar kendi asli hallerine döndükleri için kendi dillerinde eğitim ve ayin yapmaya başlamışlardı. Bu köylerdeki Rum papaz ve öğretmenler de mecburen bu bölgeyi terk etmişlerdi. Ayrıca, Rumca konuşmanın engellenmesi, Rum papaz ve öğretmenlerin dövülmesi ve muhtarların değiştirilmesi gibi bir konunun da mevzubahis olmadığı anlaşılmıştı¹¹⁵.

Rum Patrikhanesi'nin 1911 yılındaki diğer bir iddiası Gevgilli'deki Osmanlı memurlarının Ulah taraftarlığı yaparak onları korudukları hakkında idi. Dâhiliye Nezareti'nin emriyle yapılan tahkikat neticesinde, Ulahlar lehine iltimas yapıldığı iddia edilen yedi köyün 1903 tarihinde yapılan nüfus sayımında tamamen Ulah kaydedildiklerini ve bahsi geçen köylerde eskiden beri Rum cemaatinden hiç kimsenin bulunmadığı Selanik Vilayeti'nden bildirilmişti¹¹⁶.

Rumlar'ın Ulahlar'a karşı yapmaya çalıştıkları asimile hareketleri Ulahlar arasında kin ve nefretle karşılaşmıştı. Nitekim Meşrutiyet ikinci kez ilan edildikten sonra Kilise mektepler kanununun da çıkmasıyla artık Ulahlar yaşadıkları bölge de Rum görmeye dahi tahammülleri yoktu. Rum papazları ve öğretmenleri ekseriyeti Ulah olan bölgelerden çıkarıyorlardı. Mesela Lübniçe köyündeki okulun Ulahlara teslim olunması ve kilisenin de yanması dolayısıyla Rum taraftarları okulun kendilerine geri verilmesine ve kilisenin yeniden yapılmasına kadar bir evin okul ve kilise olarak kullanılmasına ve papaz ile öğretmen gönderilmesine müsaade edilmesini Tancu Hiristo ve arkadaşları istemişlerdi. Dâhiliye Nezareti de bu konuda gereğinin yapılmasını Adliye ve Mezahib Nezareti'ne bildirmişti. Ancak Dâhiliye Nezareti esasında şikâyet konusunun okul ve kiliseler değil Rum ruhanilerinin Ulah köylerine kabul edilmemesinden kaynaklandığını Selanik Vilayeti'den gelen bilgiyle de teyit etmişti¹¹⁷.

Bu konuda incelemelerini yürüten Sadaret, esasında Lübniçe'deki okul ve çan kulesinin tamirinden vazgeçilerek sadece Ulahlar için kilise yapımına müsaade edildiğini ve bu köyde bir Rum cemaati olduğuna dair bir bilginin bulunmadığını, eğer ihtiyaç var ise mahallinden tahkikat yapılarak gereğinin yerine getirilmesinin uygun olduğuna karar vermişti. Sadaret'in bu emrinden üç gün sonra Hiristo ve arkadaşları Sadaret'e gönderdikleri bir

¹¹⁵ Arslan, “*Makedonya'da Rum Ulah Çatışması*”, s.15

¹¹⁶ Arslan, “*Makedonya'da Rum Ulah Çatışması*”, s.16

¹¹⁷ Arslan, “*Makedonya'da Rum Ulah Çatışması*”, s.20

telgrafla, dini vazifelerini yapmak ve çocuklarının ilk eğitimini gerçekleştirmek için iki haneye ihtiyaçları olduğunu fakat Gevgilli Kaymakamlığı'ndan bir cevap alamadıklarını bildirmişlerdi. Dâhiliye Nezareti Selanik Valiliği'nden bu konun araştırılmasını istemesi üzerine Selanik Valiliği bu konuda kendilerine yapılan mürcaatı ve olayları anlatarak okul ve kilise açma konusunda bir problemin olmadığı ancak kanuni işlemlerin yapılması gerektiğini izah etmişti. Selanik Valiliği, Lübniçe köyündeki okul ile yanmış kilisenin Rum cemaatine devri isteğini de bir millete ait müessesenin diğer bir millete vermenin imkânsız olması dolayısıyla olumsuz cevaplandırmıştı. Ayrıca, okul açma yetkisinin de Maarif Müdürleri Talimatnamesi'nin 28. maddesine göre o mahallin maarif yetkililerine bırakıldığı ve yetkilisine müracaat edilmesi gerektiğini belirtmişti.

Ancak Gevgilli Kaymakamı Rumca ayin ve eğitim için yerler açılmasına bir mahsuru olmadığını belirtmekle beraber, Lübniçe köyünde Rum cemaati için kilise ve okul açılmasını tehlikeli görmektedir. Çünkü tamamen Ulah olan ve iki yıl önce Rum cemaatinden ayrılarak Ulahlıklarını ilan eden Lübniçe'de, Yunan Etnik-i Eterya Cemiyeti tarafından çeteler vasıtasıyla tehdit edilmek ve para verilmek suretiyle bazı Ulahlar Rum taraftarlığını seçmişlerdir. Rumlara Lübniçe'de kilise ve okul açılmasına müsaade edildiği zaman, dağ mıntıkasında faaliyetlerini gittikçe arttıran Rum çetelerinin daha da yayılmalarına imkân sağlanacak ve Rumların propagandasının artmasından dolayı yeni olayların meydana gelmesine zemin hazırlanacaktır. Ancak, Selanik Valiliği, köyün neredeyse tamamının Ulah cemaatine dâhil olmasını rağmen Rum olmuş birkaç kişi için de daha önce ibadethane olarak kullanılmış olup daha sonra kapalı bulunan ibadethanenin yeniden açılmasını Gevgilli Kaymakamlığına tebliğ etmişti¹¹⁸.

Makedonya'da Ulahların Rumlaştırılması politikasından dolayı ortaya çıkan Rum - Ulah çatışma ve mücadelesi, esasında Makedonya'nın kuzeydoğu kısmını Bulgarların kontrol etmesini oldukça kolaylaştırmıştı. 1912-1913 Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılmak zorunda kalması üzerine Ulahlar, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Arnavutluk sınırları dâhilinde kalmışlardı. Ulahların en büyük kısmı Yunanistan'ın sınırları dışında yaşamaya başlamışlardı. 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması'nın ana metninde Ulahlarla ilgili bir hükme yer verilmezken, gerçekleştirilen mektup teatilerinde Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan Ulahların okul, kilise ve bunların vakıfları ile ilgili imtiyazlarını garanti altına almışlardı. Ancak, yeni milli sınırlar içerisinde kendilerini pek

¹¹⁸ Arslan, “ *Makedonya'da Rum Ulah Çatışması*”, s.21

rahat hissetmeyen pek çok Ulah, özellikle Yunanistan'dan Romanya'ya göçe başlamıştı.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin millet sistemi kapsamında gayrimüslim tebaaya sunmuş olduğu hakların, geçen zaman zarfında devletin Avrupa karşısında içine düşmüş olduğu psikolojik ve sosyal bunalım sebebiyle zaman içerisinde Müslümanların aleyhine olacak şekilde genişlediği görülmüştür.

Avrupalı devletler kapitülasyonları sadece kendi ticari ve iktisadi çıkarları için değil, aynı zamanda Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimleri elde etmek ve bu yolla imparatorluğun içişlerine müdahale etme aracı olarak da kullanmışlardır.

1821 Mora İsyanı'nın Osmanlı devlet adamlarını sürüklediği endişe ve desise, Tanzimat ve Islahat reformlarının, devlete sadakatleri tam ve garanti edilmiş olan Müslümanlara nazaran ince bir iplik ile devletin hâkimiyetine bağlılıklarını sürdüren gayrimüslimleri adeta memnun etmek ve onlara şirin görünmek maksadıyla yapılmış birer reform niteliğine dönüşmesine sebep olunmuştur.

Bu iki fermanın ilanından sonra devletle olan ilişkilerini yeniden gözden geçiren gayrimüslim unsurlar, Avrupa devletlerinin ve özellikle Rusların desteğini alarak Mora, Rumeli ve Balkanlarda devlete rağmen muhtar oluşumlar meydana getirmek için bir takım girişimler başlatmışlardır. Bu girişimlerin sonucunda her millet, millet sisteminin dışına çıkarak, yeni nizamnâmeler oluşturmak ve bunları devlete dikte ettirmek suretiyle devletin kendilerine daha imtiyazlı statüler vermesini temin yoluna gitmişlerdir. Bu yolda devletin itirazları Avrupa devletlerinin müdahaleleri sebebiyle kabul görmemiş, hatta devletin bu konuda elini kolunu bağlayacak ıslahi tedbirlere dahi başvurulduğu görülmüştür.

Bu bağlamda millî nizamnâmelerin oluşturulması Osmanlı Devleti'nin özellikle Rumeli ve Balkanlarda kurmuş olduğu sistemin de sorgulanmasına sebep olmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi sonrasında Ortodoks Patrikliği, Mora, Rumeli, Balkanlar ve Anadolu'da bulunan Ortodoksların tek yöneticisi haline dönüştürecek adımlar atılmış olması, Ortodoks Rum Patrikliği tarafından devlet içinde devlet olma yolunda uzun, yorucu ama bir o kadar da sonuç almaya muktedir bir çalışmanın başlatılmasını sağlamıştır. Ortodoks Patrikhanesi elde etmiş olduğu bu imkânı, zaman içinde Osmanlı Devleti'nin bünyesinde bir Bizans mirasçısı durumunda algılanabilecek yeni bir şekle büründürmek suretiyle, Rumeli ve

Balkanlardaki Slav kökenli Osmanlı tebaasını Rumlaştırmak ve Bizans'a varis olabilecek bir topluluk oluşturmak yolunda eğitmek idealine sahip kılmıştır.

Ancak şimdi bu topluluklar kendi millî kimliklerinin peşine koşmaktadırlar ve Rusya da Balkanlarda sürdürdüğü politikalarla bu yeni kimlikleri destekleyerek, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması için içten içe çalışmalarını sürdürmektedir. Bu aşamada Osmanlı Devleti içinde gizliden gizliye paralel bir devlet gibi çalışmakta olan Ortodoks Rum Patrikliği, geleceğini yine Osmanlı Devleti'nin alacağı önlemlere bağlamıştır. Bu sebeple Mora'da Rus desteğinde başlamış ve sonuçlanmış olan ihtilali desteklememe ve hatta kendisinin alternatifi olabilecek yeni bir kilisenin doğmasına da müsaade etmek zorunda kaldı.

Sürecin kendi aleyhinde geliştiğini gören Ortodoks Rum Patrikliği, devlet nezdinde yapmış olduğu bütün girişimlere rağmen, Osmanlı hanedanını giderek saf dışı bırakma yolunda epey bir mesafe almış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden pek yüz bulamamış görünmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, yüzyıllardır patrikler tarafından sömürülmekte olan gayrimüslim toplulukların kendi dil, din ve hürriyetlerine sahip çıkmalarına müsaade ederek, onları devlete daha bağımlı kılacakları düşüncesiyle hareket ettikleri için Ortodoks Rum Patrikliği'nin çırpınışlarına pek de aldırmış etmemişlerdir. Bu aşamada yalnız kalmış olan Ortodoks Rum patrikleri yine çareyi desise, fesat ve ihtilal çıkarma yollarını aramada buldu ve kurulmuş olan Yunan kökenli çetelere verilen destekle Rumeli ve Balkanlar adeta kan gölüne çevrildi. Buna rağmen yılmadan çalışmalarını sürdüren Bulgarlar, Sırlar, Arnavutlar, Makedonlar ve Ulahlar, yüzyıllar süren bu sömürüyü bitirmek ve kendi millî kimliklerini kazanmak için kiliselerini dahi patrikhanenin pençesinden kurtarmak için hızlı bir teşkilatlanmaya girdiler.

Osmanlı Devleti bu teşkilatlanmalara destek olmayı ilk aşamada endişeli karşılamış olsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti bütün sorumluluğu üstlenerek, teşkilatların nizamnâmelere uygun çalışmasına katkıda bulunmak için muhalefet ortamında dahi özellikle Bulgarları destekledikleri görülmüştür. Meşrutîyetin hemen daha başlarında Bulgar Eksarhlığının kuruluşuna verilen destek, diğer milletlerin kiliselerini de ayırma isteğini de olumlu yönde etkilemişti.

1911 yılına gelindiğinde her millet yeni kimliklerini oluşturmak üzere kendi kiliselerine, kendi mekteplerine ve hürriyetlerine kavuşmuş, Osmanlı Devleti ile olan bağları neredeyse kopma noktasına gelmiş bulunmaktaydı. Bu durumu yakından takip etmekte olan

Ortodoks Rum Patrikliği, parçalanmakta olan imparatorluktan mümkün mertebe daha fazla çıkarla ayrılmak amacıyla yeni ortaya çıkan bu kiliseler ile tek tek irtibata geçerek, gelecekte yapılması muhtemel ve kaçınılmaz olan paylaşımda yerini ve elini sağlamlaştırmak istedi.

Kilise ve Mektepler Kanunu'nu çıkarırken Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bütün olarak muhafaza edebilmek amacıyla hareket eden İttihat ve Terakki Cemiyeti beklediğinin aksine, ülkenin parçalanmasını kolaylaştırıcı bir kanun yapmış olmanın ezikliği altında, daha hırçın ve daha despot bir yönetim sergilemek zorunda kaldı. Bu hırçın ile işler büsbütün rayından çıktı ve Balkanlarda Osmanlı yönetimine son vermek isteyen milletleri bir araya getiren en önemli etmen oldu. Bu kanun ile aralarındaki kilise, mektep ve millîyet meselelerini hal yoluna sokmuş olan milletler artık sahip oldukları sınırları biraz daha genişletmek ve kendilerine ebedi vatan olarak seçtikleri toprakları büyütme amacıyla, bu defa kendi oluşumlarının yegâne destekçisi olan Osmanlı Devletine karşı yeni bir birliktelik dönemi yaşamaya başladılar.

Ortodoks unsurların birlikteliği sonunda Osmanlı Devleti'ni cephe aldı. Aralarında oluşturdukları bu birliktelik Osmanlı Devleti'nin, Rumeli ve Balkanlardaki varlığına son veren 1911–1912 Balkan Savaşları ile sonuçlandı.

Kaynaklar

Ali Arslan, “Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması”, *İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 4, (2003).

Bilgin Çelik, “Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç: Ortodoks Arnavutların Patrikhane'den Ayrılma Çabaları” OTAM, Sayı:16, 2004 s.131-133

Cansel Kaya, *Makedonya Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi*, İstanbul 2011.

Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*. Cilt.5. 7. Baskı, 1995

Fahir Armaoğlu, *19. yy. Siyasî Tarihi 1789–1914*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yaymevi (1997), s.583

Fahri Maden, *Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)*, Avrasya Etüdüleri, Yıl, 2009, Sayı:39, s.158-160.

Falma Fshazi, *II. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı*. İ.Ü Siyasal Bilgiler Dergisi, Mart 2008. Sayı:38.

Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (2001).

Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul:1992.

Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. İstanbul: Eren Yayıncılık (1992).

İhsan Burak Birecikli, *Arnavutluk Meselesi Üzerine Birdeğerlendirme*, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, "Prof.Dr. Reşat Genç Armağan" Özel Sayı-II, Cilt:2, Sayı:29, Temmuz 2009.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.:2, 8. baskı, 1998,

M. Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara:1992.

Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*. İstanbul: 1996.

Mehmet Hacısalihoglu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, 2008.

Rahman Ademi, *Bağımsızlığa Giden Yolda Arnavutlar*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:6, Bahar 2013, Sayı:26,

Rıfat Uçarol, *Siyasî Tarih 1789-1914*. İstanbul: Filiz Kitabevi (1995).

Serap Toprak, "XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası" Ankara, 2011.

Süheyla Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadelesi (XIX. yy ve XX. yy)*, 1999.